

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет філології та журналістики

Кафедра української літератури

На правах рукопису

КУЛИК ЯНА РОМАНІВНА

**ШКІЛЬНИЙ КУРС УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХІХ СТ.:
ПРОБЛЕМА МІЖЛІТЕРАТУРНИХ ВЗАЄМИН**

Спеціальність 014.01 Середня освіта

(Українська мова і література)

Освітньо-професійна програма *Середня освіта. Українська мова та
література. Світова література*

Робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:

ЯБЛОНСЬКА ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

кандидат філологічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 4

засідання кафедри української літератури
від 18 листопада 2025 р.

Завідувач кафедри

кандидат філологічних наук, доцент

Сірук В. Г. _____

Луцьк – 2025

АНОТАЦІЯ

Кулик Я. Р. Шкільний курс української літератури ХІХ ст.: проблема міжлітературних взаємин: робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Спеціальність: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література). Освітньо-професійна програма Середня освіта. Українська мова та література. Світова література. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025. 77 с.

Магістерську роботу присвячено дослідженню специфіки вивчення міжлітературних взаємин у шкільному курсі української літератури ХІХ ст. До аналізу залучено навчально-методичний матеріал, який використовується у старших класах, оскільки з 9 класу реалізується історико-літературний принцип у формуванні навчального матеріалу.

У першому розділі проаналізовано компаративістику як складник літературознавчих передумов методики навчання літератури. Презентовано здобутки вітчизняної та світової компаративістики, які можуть бути використані під час шкільного вивчення української літератури. Використання компаративного аналізу літературних явищ передбачає інтеграцію знань з української літератури та зарубіжної літератури, а також читацьку компетентність здобувачів освіти.

Висвітленню специфіки вивчення української літератури в 9 класі в аспекті міжлітературних взаємин присвячено другий розділ. Розглянуто важливість компаративного аспекту під час вивчення творчості І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемовського, М. Гоголя, Т. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка. Звернено увагу на світову історію теоретико-літературних понять *бурлеск*, *травестія*, *сентименталізм*, *просвітительський реалізм*, *романтизм*, *роман*, *історичний роман*, *псалом*, *молитва*.

У центрі уваги третього розділу – роль компаративного складника під час вивчення української літератури в 10 класі. Досліджено особливості

використання аспекту міжлітературних взаємин під час вивчення творчості Панаса Мирного та Івана Білика, І. Нечуя-Левицького, І. Карпенка-Карого, І. Франка. Терміни *соціально-психологічний роман, реалізм, натуралізм та комедія* розглянуто у світовому контексті.

Ключові слова: методика навчання української літератури; шкільний курс української літератури в 9 та 10 класах; компаративний аспект; українська література XIX ст.; антична література; Біблія; європейська література; перекладацька діяльність.

ABSTRACT

Kulyk Y. R. The School Course of Ukrainian Literature of the 19th Century: The Problem of Interliterary Relations: Master's thesis for obtaining the educational degree of Master. Specialty: 014.01 Secondary Education (Ukrainian Language and Literature). Educational and Professional Program "Secondary Education. Ukrainian Language and Literature. World Literature". Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2025. 77 p.

The master's thesis is devoted to the study of the specifics of examining interliterary relations in the school course of Ukrainian literature of the 19th century. The analysis involves teaching and methodological materials used in senior secondary classes, since from Grade 9 onward the historical and literary principle is implemented in the formation of the curriculum.

In the first chapter, comparativism is analyzed as a component of the literary-studies prerequisites of the methodology of teaching literature. The achievements of domestic and world comparative studies that can be used in school teaching of Ukrainian literature are presented. The use of comparative analysis of literary phenomena presupposes the integration of knowledge of Ukrainian literature and world literature, as well as the reading competence of learners.

The second chapter is devoted to highlighting the specifics of studying Ukrainian literature in Grade 9 in the aspect of interliterary relations. The importance of the comparative aspect in the study of the works of I. Kotliarevskyi, H. Kvitka-

Osnovianenko, P. Hulak-Artemovskiy, M. Hohol, T. Shevchenko, P. Kulish, and Marko Vovchok is considered. Attention is paid to the world history of the theoretical and literary concepts of *Burlesque*, *Travesty*, *Sentimentalism*, *Enlightenment Realism*, and *Romanticism*, *Novel*, *historical Novel*, *Psalm*, and *Prayer*.

The focus of the third chapter is the role of the comparative component in the study of Ukrainian literature in Grade 10. The peculiarities of using the aspect of interliterary relations in the study of the works of Panas Myrnyi and Ivan Bilyk, I. Nechui-Levytskyi, I. Karpenko-Karyi, and I. Franko are investigated. The terms *social and psychological Novel*, *Realism*, and *Naturalism*, and *Comedy* are considered in the world context.

Keywords: methodology of teaching Ukrainian literature; school course of Ukrainian literature in Grades 9 and 10; comparative aspect; Ukrainian literature of the 19th century; ancient literature; the Bible; European literature; translation activity.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. КОМПАРАТИВІСТИКА ЯК СКЛАДНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ПЕРЕДУМОВ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ.....	9
Висновки до розділу 1	14
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 9 КЛАСІ В АСПЕКТІ МІЖЛІТЕРАТУРНИХ ВЗАЄМИН.....	16
2.1. Компаративний складник під час вивчення етапу становлення нової української літератури.....	16
2.2. Вивчення літератури українського романтизму у світовому контексті....	22
2.3. Компаративний підхід у процесі вивчення творчості Т. Шевченка.....	27
2.4. Вивчення творчості П. Куліша в аспекті проблеми міжлітературних взаємин	35
2.5. Вивчення творчості Марка Вовчка в контексті питань міжлітературних зв'язків.....	39
Висновки до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ КОМПАРАТИВНОГО СКЛАДНИКА ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 10 КЛАСІ.....	44
3.1. Вивчення української реалістичної прози і питання міжлітературних взаємин	44
3.2. Вивчення трагікомедії І. Карпенка-Карого «Мартин Боруля»: компаративний аспект.....	49
3.3. Вивчення творчості І. Франка в контексті проблеми міжлітературних взаємин	53
Висновки до розділу 3	61
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми обумовлена потребою цілісного вивчення літературного процесу у школі, адже проблема міжлітературних взаємин дає можливість продемонструвати закономірності національного розвитку у світовому контексті, використати компаративні підходи під час студіювання української та зарубіжної літератур. Все це сприятиме формуванню загальнокультурної та міжпредметної компетентностей здобувачів освіти, розвитку критичного мислення.

Проблема міжлітературних взаємин у шкільному курсі української літератури XIX ст. – актуальне питання сучасної методики навчання української літератури. А. Градовський у низці досліджень, зокрема в докторській дисертації, наголосив на потребі розробки цілісної концепції компаративного підходу до вивчення української літератури, сформулював принципи компаративного вивчення шкільного курсу літератури, простеживши їх зв'язок із загальнодидактичними принципами, розробив технологію компаративної інтерпретації творів української та зарубіжної літератур з урахуванням родової та жанрової специфіки (Градовський, 2004). Практичне значення мають рекомендації методичного посібника «Взаємозв'язки української і зарубіжної літератури в шкільному курсі» (Лісовський, 2002). Т. Яценко в монографії «Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XX – початок XXI століття)», аналізуючи системний підхід до навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах та компетентнісну спрямованість навчання української літератури, також розглядає окремі питання міжлітературних взаємин у шкільному курсі української літератури (Яценко, 2016, 184–200, 241–262).

У науково-методичному журналі «Дивослово» виокремлено рубрику «Літературознавство і компаративістика», де періодично друкуються статті,

присвячені дослідженню міжлітературних взаємин. В окремих публікаціях проблему висвітлено на матеріалі письменства XIX ст. ((Генералова, 2019), (Лебідь-Гребенюк, 2019), (Деркач, Констанкевич, 2020), (Чик, 2021) та ін.). О. Друзь (Друзь, 2008), О. Лобода (Лобода, 2008), Ж. Клименко (Клименко, 2011), О. Криворучко (Криворучко, 2008), О. Куцевол (Куцевол, 2004), Б. Шалагінов (Шалагінов, 2011) у статтях, оприлюднених на сторінках журналу «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України», розглядають актуальні теоретико-методологічні питання з проблем компаративістики.

Наукова новизна полягає не тільки в актуалізації проблеми міжлітературних взаємин, а й у системному аналізі реалізації програмних рекомендацій у підручниках і методичній літературі.

Мета роботи – дослідити специфіку вивчення міжлітературних взаємин у шкільному курсі української літератури XIX ст. До аналізу залучаємо навчально-методичний матеріал, який використовується у старших класах, адже з 9 класу реалізується історико-літературний принцип у формуванні навчального матеріалу.

Поставлена мета бачиться оптимально реалізованою в таких **завданнях**:

- схарактеризувати компаративістику як складник літературознавчих передумов методики навчання літератури;
- дослідити вивчення української літератури в 9 класі в аспекті міжлітературних взаємин, зокрема на матеріалі творчості І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемовського, М. Гоголя, Т. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка;
- проаналізувати роль компаративного складника в курсі української літератури в 10 класі, продемонструвавши потенціал аспекту міжлітературних взаємин, зокрема під час вивчення української реалістичної прози, драматургії, а також творчості І. Франка.

Об'єкт дослідження – специфіка вивчення української літератури XIX ст. у 9 і 10 класах.

Предметом дослідження є методика використання компаративних аспектів під час шкільного вивчення української літератури XIX ст.

Матеріал дослідження. В роботі опрацьовано навчальні програми з української літератури (рівень стандарту) та підручники для 9 і 10 класів.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали та висновки магістерської роботи можуть бути використані у шкільному курсі української літератури в 9 та 10 класах.

Апробація результатів та публікації. Окремі висновки тексту магістерського проєкту апробовано під час роботи Фестивалю науки у ВНУ імені Лесі Українки (травень 2025). Статтю «Вивчення творчості І. Франка у школі в контексті проблеми міжлітературних взаємин» опубліковано 2025 р. в молодіжному науковому віснику факультету філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки «Scripta manent» (Іщик, 2025).

Поставлені мета й завдання обумовили відповідну **структуру** магістерської роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

КОМПАРАТИВІСТИКА ЯК СКЛАДНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ПЕРЕДУМОВ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ

Безумовним є те, що такі складники літературознавства, як теорія літератури, історія літератури та літературна критика є базовою основою предметних компетентностей шкільного курсу української літератури. З теорією та історією літератури пов'язане порівняльне літературознавство, яке дає можливість простежити під час вивчення української літератури типологію образів і сюжетів, міжлітературні контакти, закономірності та специфіку літературних напрямів, течій, стилів, а також жанрів. Доречно наголосити, що компаративний аспект у літературознавстві має широке коло завдань. Автори підручника «Порівняльне літературознавство» В. Будний та М. Ільницький зауважують: «Дмитро Наливайко виділив кілька класифікацій, але всі вони так чи інакше охоплюють такі проблеми: літературні зв'язки та впливи, аналогії і розбіжності в галузі тематики і проблематики; типологія літературних напрямів і жанрів; національне й інтернаціональне. Крім того, останнім часом набувають актуальності порівняно нові компаративістичні галузі: імагологія, постколоніальні студії тощо» (Будний, Ільницький, 2008: 11–12).

У сучасній вітчизняній літературній науці висвітлено різнопланові аспекти порівняльного літературознавства в монографіях «Традиція у слов'янських та західноєвропейських літературах (проблеми теорії)» А. Нямцу (Нямцу, 2001), «Теорія літератури й компаративістика» Д. Наливайка (Наливайко, 2006), «Помежів'я (українське порівняльне літературознавство кінця XIX – першої третини XX століття)» Г. Александрової (Александрова, 2009), «Українська компаративістика: концептуальні прекції» Л. Грицик (Грицик, 2010), «*Longo sed proximus intervallo*: жанрові системи української та англійської прози кінця XVIII – середини XIX ст.» Д. Чика (Чик, 2017), а також у колективних монографіях в упорядкуванні А. Волкова «Традиційні сюжети та

образи» (Волков, 2004), за редакцією Р. Гром'яка «Міжнаціональні горизонти і компаративістичний дискурс сучасних літературознавчих студій» (Гром'як, 2005), «Національні варіанти літературної компаративістики» (Наливайко, Денисова, Дубініна, 2009).

Укладено антології та збірники наукових праць, в яких презентовано здобутки зарубіжного та вітчизняного літературознавства в галузі компаративістики за редакцією Д. Уліцької (Уліцька, 2006), за упорядкуванням І. Палуші (Палуша, 2007), за редакцією Д. Наливайка (Наливайко, 2009), Г. Сиваченко (Сиваченко, 2020), а також у річниках «Літературна компаративістика» за редакцією Д. Наливайка (Наливайко, 2005a; 2005b; 2008; 2011).

Досягнення літературної компаративістики узагальнено в посібниках В. Сулими (Сулима, 1998), Р. Гром'яка (Гром'як, 2002), А. Гурдуза (2008; 2017), О. Бровка (Бровка, 2012), В. Кшевецького (Кшевецький, 2012), Н. Колошук (Колошук, 2018), О. Харлан (Харлан, 2018), В. Будного (Будний, 2025: 101–106), в колективному посібнику за редакцією Р. Гром'яка (Гром'як, 2004) та ін.

За редакцією А. Волкова упорядковано словник «Лексикон загального та порівняльного літературознавства» (Волков, 2001). Чимало довідкової інформації з компаративістики подано в «Літературознавчій енциклопедії» (Ковалів, 2007).

Ці здобутки вітчизняної та світової компаративістики можуть бути використані під час шкільного вивчення української літератури.

Означені аспекти аналізу літературних явищ під час вивчення української літератури насамперед передбачають інтеграцію знань і читацьку компетентність здобувачів освіти. Увага до проблем міжлітературних взаємин – на шляху вдосконалення вивчення літератури в школі, досягнення ефективності в розумінні цілісності літературних процесів. Це інноваційний підхід у вивченні української літератури. В опануванні української літератури ХІХ ст.

такий спосіб забезпечує один із варіантів сучасного прочитання класичної літератури.

На думку А. Градовського, який захистив докторську дисертацію «Теоретико-методичні засади компаративного вивчення шкільного курсу української літератури» (Градовський, 2004), «в основу порівняльного вивчення курсу української та зарубіжної літератур <...> необхідно покласти філософські, загальномистецькі, методичні, дидактичні та суто компаративістські принципи» (Градовський, 2014: 156). Дослідник переконаний, що і в шкільному курсі навчання літератури треба дотримуватися фундаментальних принципів компаративного дослідження, тобто ґрунтуватися на науковій основі. Зокрема зауважено такі:

– «які одиниці літературного процесу потрібно зіставляти для того, щоб дослідження було спрямоване на розв’язання кінцевого завдання – встановлення загальних і часткових закономірностей світового літературного розвитку <...>» (Градовський, 2014: 156). Отже, порівняння має бути здійснене з метою виявлення найістотнішого, того, що може допомогти сформулювати цілісне бачення світового літературного процесу;

– «у яких історичних параметрах зіставлення науково виправдане – чи лише в межах певної історико-літературної епохи, чи воно можливе як зіставлення процесів, що відносяться до різних стадій художнього розвитку» (Градовський, 2014: 156). Зазвичай під час шкільного вивчення до порівняння залучаються тексти однієї епохи, хоча виправданими є спостереження, які мають на меті простежити типологію образу, явища, як-от зіставлення драматичних творів «Міщанин-шляхтич» Ж.-Б. Мольєра та «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого;

– «як розуміти сутність самого феномена типологічної спільності (подібності, спорідненості, близькості) літературних процесів (маємо на увазі, що навіть за наявності між ними генетичного й культурно-історичного зв’язку вони не виступають фактором, який визначає на даному етапі їх типологічну

спорідненість)» (Градовський, 2014: 156–157) Тобто треба поміркувати, про що ж у таких випадках свідчить аналогія літературних явищ.

– «об’єктивні критерії віднесення порівняльних процесів чи явищ до типологічно спільних і відмінних» (Градовський, 2014: 157). Це аксіомне твердження, згідно з яким до формування висновків треба залучати сутнісні, визначальні риси.

Окрім того, А. Градовський активізує переконання М. Храпченка про те, що «лише за однорідності основних принципів типологічних досліджень можна досягти порівняльних результатів» (Градовський, 2014: 157).

А. Градовський пропонує використовувати такі методи аналізу:

- «– контекстуальний історико-літературний аналіз;
 - структурно-семантичний аналіз;
 - літературознавчий коментар;
 - текстологічний аналіз;
 - літературно-краєзнавчий аналіз;
 - лінгвістичний аспект аналізу кольорової символіки тощо»
- (Градовський, 2014: 157).

Посутніми є пропозиції дослідника А. Градовського щодо типології завдань компаративного характеру. На його переконання, доречно формувати

- завдання щодо встановлення причинно-наслідкових зв’язків між літературними явищами української та зарубіжних літератур;
 - завдання, які мають на меті «на основі синхроністичних точок дотику» з’ясувати загальні закономірності розвитку літературного процесу;
 - завдання, які передбачають «усвідомлення структури об’єкта вивчення, виявлення зв’язків між її елементами, вивчення парадигми української та зарубіжної літератур»;
 - завдання щодо «виявлення специфіки об’єкта вивчення та систем»
- (Градовський, 2014: 157).

А. Градовський проаналізував специфіку вивчення здобувачами освіти компаративного літературного матеріалу, виокремивши такі етапи їхньої навчально-пізнавальної діяльності:

- «— адаптивно-мотиваційний (формування адаптивної діяльності та внутрішньої мотивації учнів);
- пізнавально-операційний (осмислення, оцінювання й корекція набутих знань);
- діяльнісно-продуктивний (оволодіння досвідом порівняльної інтерпретації творів, формування та корекція умінь);
- контроль-коригуючий (здійснення контролю за рівнем засвоєних знань)» (Градовський, 2014: 159–160).

Міжпредметні зв'язки (МЗ) – обов'язковий складних програмних положень з української літератури, з-поміж яких на чільному місці є проблема міжлітературних взаємин. У програмі з української літератури для 10–11 класів (рівень стандарту) 2017 р. з-поміж інших зауважено такі завдання вивчення української літератури в школі, як «сприяння національному самоусвідомленню та стійкому відчуттю приналежності до європейської спільноти» та «вивчення української літератури в національному та світовому культурологічному контекстах, у міжпредметних зв'язках» (Мовчан, Івасюк, Кавун, Неживий, 2017, 2).

Треба зауважити, що компаративний підхід можливий не тільки на уроках, а й під час позакласних і позашкільних заходів. Адже мета навчання не полягає в нагромадженні знань, а в розвитку творчо-пошукових компетентностей, що передбачає вміння критично мислити, аналізувати, зіставляти, робити системні висновки.

Проведення міжлітературних паралелей – не винятково філологічний підхід, адже в такий спосіб обґрунтовується самодостатність української літератури, її включеність у світовий літературний процес і культуру. У контексті загальнолюдського краще можна зрозуміти й національне: особливості світогляду, менталітету, соціально-політичні переконання, бачення

ролі традиції, пам'ять роду і пам'ять нації, співвідношення індивідуального та колективного, тобто ті ціннісні засади, що дають підстави виокремити й на літературному матеріалі соціально-психологічну категорію національного характеру.

У перспективі все це дає змогу зробити глобальні культурологічні висновки, які, як знову доводить сучасність, мають також політичне значення.

Висновки до розділу 1

Компаративістика, як і такі складники літературної науки, як теорія літератури, історія літератури та літературна критика, є органічною основою предметних компетентностей курсу української літератури в школі. Закономірно, що порівняльне літературознавство – частина літературознавчих передумов методики навчання літератури.

Дослідження А. Нямцу, Д. Наливайка, Г. Александрової, Л. Грицик, А. Волкова, Р. Гром'яка, Т. Денисової, О. Дубініної та інших, а також здобутки сучасної світової компаративістики можуть бути використані під час шкільного вивчення української літератури, ставши науковою основою порівняльного аналізу.

Використання компаративного аналізу літературних явищ передбачає інтеграцію знань з української літератури та зарубіжної літератури і читацьку компетентність здобувачів освіти.

Фундаментальні принципи компаративного дослідження мають бути основою і під час порівняльного вивчення української літератури та зарубіжної літератури у школі. При цьому можуть бути використані різні методи аналізу літературних текстів і явищ.

За спостереженням А. Градовського, під час вивчення компаративного літературного матеріалу доречно виокремити такі етапи навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, як адаптивно-мотиваційний, пізнавально-операційний, діяльнісно-продуктивний, контрольно-коригуючий.

Компаративний підхід можливий також під час позакласних і позашкільних заходів.

Вивчення проблеми міжлітературних взаємин не обмежується філологічними завданнями, а має культурологічну мету, не оминаючи політичних аспектів.

РОЗДІЛ 2.

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 9 КЛАСІ В АСПЕКТІ МІЖЛІТЕРАТУРНИХ ВЗАЄМИН

2.1. Компаративний складник під час вивчення етапу становлення нової української літератури

Для вивчення вступної теми «Нова українська література» та творчості І. Котляревського в чинній програмі з української літератури для 9 класу передбачено 6 годин. Опанувавши бароко як провідний мистецький напрям XVII–XVIII ст., здобувачі освіти мають добрий ґрунт для вивчення історико-культурних і зокрема літературних закономірностей кінця XVIII ст., коли формувалася нова українська література з виразними національними ознаками, серед яких на чільному місці – розвиток літературної української мови на народнорозмовній основі, національна тематика та проблематика художньої літератури.

Відповідно до програми, осягнення закономірностей літературного процесу кінця XVIII ст. – першої половини XIX ст. передбачає вивчення основних художніх напрямів (бароко, класицизм, романтизм, реалізм тощо) (Мовчан, Івасюк, Кавун, Неживий, 2017: 66). Зрозуміло, що стильова характеристика української літератури безпосередньо пов'язана зі стильовими тенденціями європейських літератур, тому в методиці навчання української літератури активізовано проблему міжлітературних взаємин.

У підручнику О. Авраменка слушно наголошується, що «у XVIII ст. в усій Європі (й Україні) набув поширення ідейний рух – Просвітництво, характерною ознакою якого була віра в силу освіти й розуму» (Авраменко, 2022: 64). Характеристика *класицизму* також містить скерування європейських витоків («художній стиль і напрям в європейській літературі XVII–XVIII ст.» (Авраменко, 2022: 64)), при цьому підкреслюється, що «в Україні не було передумов для розвитку “високих” жанрів античної літератури – трагедії, драми

– з оспівуванням царів, імператорів, бо не було власної держави. Тож через національну специфіку в літературі на перше місце виходять “низькі” гумористично-сатиричні жанри класицизму (побутово-знижена конкретика в простонародно-гумористичному дусі; душевна розчуленість). Це спричинило вираження класицизму через бурлеск і поєднання романтичних і реалістичних ознак із сентиментальністю. Прикладом цього є славетна “Енеїда”, у якій І. Котляревський урахував традицію бурлескно-травестійного стилю XVII–XVIII ст. та розвинув її до найвищого зразка» (Авраменко, 2022: 64). У такій послідовності суджень формується, на жаль, хибне уявлення про стилістику тексту І. Котляревського як поєднання бурлескно-травестійного стилю з романтичними, реалістичними та сентиментальними ознаками.

Презентуючи особливості створення та видання «Енеїди» І. Котляревського, О. Авраменко слушно зауважує, що «в основі сюжету “Енеїди” І. Котляревського – однойменний твір Вергілія, на який багато західноєвропейських письменників створили пародії» (Авраменко, 2022: 75). Однак ця думка потребує розгортання, адже попередники українського автора створили тексти розважального характеру, в яких практично відсутня патріотична ідея. Так, ідеться про «Перевдягнену Енеїду» (1639) італійського письменника Дж. Б. Лаллі, поему «Вергілій навиворіт» французького поета П. Скаррона, «Вергілієву Енеїду, або Пригоди благочестивого Енея» австрійського поета А. Блюмавера, а також про вільний переклад твору А. Блюмавера («Вергілієва Енеїда, вивернута навпаки»), здійснений російським автором М. Осиповим та ін. Такий аспект значно увиразнив би питання міжлітературних взаємин, підкресливши водночас оригінальність задуму І. Котляревського. Адже український автор розвинув ідею державотворення, перенісши її в український контекст, наповнивши проблемою національного відродження, апелюючи зокрема в підтексті до подій після зруйнування Запорізької Січі 1775 р. – запорожці, що врятувалися, попрямували до гирла річки Дунай, де, прийнявши турецьке підданство, створили Задунайську Січ, згодом частина з них попрямувала на Кубань. У підручнику ж – тільки загальна

фраза про те, що в поемі «використано алюзії на українську історію» (Авраменко, 2022: 77). Правда, термін *алюзія* пояснено (Авраменко, 2022: 77). Та інтерпретація дуже поверхова: письменник «сміливо натякає на царювання Катерини II, використовуючи образ Цирцеї <...>.

Крім того, у творі згадано часи Сагайдачного, Дорошенка, Залізняка, Запорозька Січ. Еней зі своїм військом — це запорожці з кошовим» (Авраменко, 2022: 77).

Активізовано проблему міжлітературних взаємин у запропонованому тестовому завданні: перелицюванням якого твору є «Енеїда» І. Котляревського (Авраменко, 2022: 79).

Під час вивчення твору І. Котляревського «Наталка Полтавка» зацентовано на його значенні у розвитку національної драматургії, звернено увагу на стильові особливості, висвітлено сюжет, тему, ідея, жанр твору, дійові особи п'єси. Однак О. Авраменко не спонукає до варіативного розгляду проблем. А от згадки про різні бачення жанрової природи тексту, а не тільки згідно з авторським визначенням, могли б активізувати здатність здобувачів освіти до пошуків аргументів. Серед варіантів – і жанр *міщанської драми*, що передбачає звернення до європейського контексту («Лондонський купець, або Історія Джорджа Барнвелла» Дж. Лілло, «Гравець» Е. Мура, «Міс Сара Сампсон», «Емілія Галотті» Г.-Е. Лессінга, «Позашлюбний син, або Випробування чеснот», «Батько родини» Д. Дідро, «Євгенія» П.-О. де Бомарше, «Незаможний», «Суддя» Л.-С. Мерсьє, «Домашній учитель», «Солдати» Я. М. Р. Ленца, «Вбивця дітей» Л.-Г. Вагнера (Ковалів, 2007, 2, 56–57)), а це розширює знання учнів міжлітературних горизонтів.

У підручнику О. Борзенка та О. Лобусової на початку розділу «Нова українська література» активізовано поняття *класицизму, бурлеску, просвітницького реалізму, сентименталізму, романтизму*, однак оминаючи питання літературних взаємозв'язків (Борзенко, Лобусова, 2022: 84).

Характеризуючи жанрові ознаки «Енеїди» І. Котляревського, автори підручника згадують текст Вергілія, а також те, що він «ставав об'єктом

пародій і комічних переробок. Існують італійська, французька, австрійська, російська комічні версії» (Борзенко, Лобусова, 2022: 103). Твір І. Котляревського є бурлескно-травестійною переробкою поеми Вергілія. У підручнику О. Борзенка та О. Лобусової детально презентовано, як український автор травестував твір Вергілія: «античних богів і героїв одягнув в українське вбрання, змусив їх говорити й думати по-українськи, оточив картинами українського побуту, пов'язав з українською історією та фольклором» (Борзенко, Лобусова, 2022: 104). У характеристиці специфіки сюжету «Енеїди» І. Котляревського відтворено зміст поеми Вергілія. Примітно, що в рубриці «Досліджуємо самотійно» пропонується завдання, яке розвиває науково-пошукові здібності здобувачів освіти, зокрема в галузі компаративістики: «Пригадайте, що ви знаєте про «Енеїду» Вергілія з уроків зарубіжної літератури. У парах підготуйте характеристики образів Енея – героя поеми Вергілія і героя поеми І. Котляревського. Обміняйтесь інформацією, порівняйте ці образи. Висновками поділіться з однокласниками та однокласницями» (Борзенко, Лобусова, 2022: 106).

В осмисленні п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка» в рубриці «Ділимося читацьким досвідом» підручника О. Борзенка та О. Лобусової презентовано питання: «Чи читали ви твори української або світової літератури, які мають риси сентименталізму? Розкажіть про них однокласникам та однокласницям» (Борзенко, Лобусова, 2022: 123). Це завдання не тільки передбачає активізацію знань з історії зарубіжної літератури, а й уміння аналізувати, зіставляти, що сприяє цілісному уявленню про літературне явище, а також (друга частина завдання) розвитку комунікаційних здібностей, формуванню навиків риторики.

Л. Коваленко та Н. Бернадська в характеристиці джерел «Енеїди» І. Котляревського та жанру твору зауважували: «Уже сама назва твору вказувала освіченим читачам, що взірцем для І. Котляревського була Вергілієва «Енеїда». Український автор не перший, хто наслідував одного з найавторитетніших поетів античності. Протягом XVIII – на початку XIX ст.

з'явилися пародії на Вергілієву “Енеїду” в західноєвропейських літературах: Д. Лаллі в італійській, П. Скаррона у французькій, А. Блюмауера в німецькій, М. Осипова, О. Котельницького в російській». Автори підручника припускають, що «І. Котляревський був знайомий із більшістю цих творів в оригіналі» (Коваленко, Бернадська, 2022: 147–148).

Обґрунтовуючи специфіку травестіювання античного сюжету, ідейно-тематичні, сюжетно-композиційні особливості твору І. Котляревського, характеризуючи героїв, Л. Коваленко та Н. Бернадська звертаються до авторитетних думок І. Франка, М. Рильського, а також до сучасних літературознавців (Т. Гундорова, В. Неборак, В. Шевчук).

У характеристиці стильових течій і напрямів в українській літературі першої половини ХІХ ст. О. Слоньовська та колектив співавторів слушно зауважували «поєднання різних мистецьких напрямів і стильових течій», підкреслюючи, що це було відображенням «процесів, які відбувалися в нашій літературі під впливом літератур Західної Європи та Російської імперії» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 103–104). Зокрема європейські витoki розглянуто у визначенні літературознавчого терміна *класицизм*: «художній стиль, а водночас естетичний напрям, який досягнув особливого розквіту й визнання у Франції в ХVІІ ст. і поширився в європейських літературах ХVІІ – початку ХІХ ст.» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 104); згадано також важливість мистецьких канонів, представлених у трактаті «Мистецтво поетичне» Ніколя Буало (1636–1711). При цьому згадано класицистичні тексти європейських літератур, зокрема твори П'єра Корнеля («Горацій», «Сід»), Жана Расіна («Федра», «Андромаха», «Александр Великий»), Мольєра («Тартюф», «Дон Жуан», «Міщанин-шляхтич», «Мізантроп»), байки Жана де Лафонтена; твори Йоганна Фрідріха Шиллера («Марія Стюарт», «Орлеанська діва», «Розбійники»), Вольфганга Гете («Егмонтон», «Коринфська наречена») (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 104).

Презентуючи «Енеїду» І. Котляревського як бурлескно-травестійну поему, О. Слоньовська та колектив співавторів згадують зарубіжних письменників, які пародіювали античні поеми або уривки з них: Дж. Б. Лаллі («Перелицьована “Енеїда”», 1633), П. Скаррон («Перелицьований Вергілій», 1648–1653), А. Блюмауер («Вергілієва “Енеїда”, або Пригоди благочестивого героя Енея», 1783–1786), Микола Осипов та Олександр Котельницький («Виргилиева Энеида, вывороченная наизнанку», 1791, 1802–1808) (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 112–113). У підручнику схарактеризовано образи «Енеїду» І. Котляревського, наголошено на державотворчих акцентах твору, ролі в історії української літератури. Логічно, що ця інформація активізована й у питанні до літературознавчого матеріалу про І. Котляревського: «Чому жодна зі спародійованих “Енеїд” світу не витримала випробування часом, а “Енеїда” І. Котляревського популярна й досі?» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 118).

Під час вивчення творчості Г. Квітки-Основ'яненка активізовано поняття *сентименталізму* та *просвітительського реалізму*. Однак у характеристиці термінів в підручнику О. Авраменка (Авраменко, 2018: 117) не розглядається питання походження цих літературних явищ, а це значно розширило б літературну компетентність здобувачів освіти, їхнє бачення культурних контактів, причинно-наслідкових зв'язків і т. ін.

У підручнику О. Борзенка та О. Лобусової під час висвітлення життєвого і творчого шляху Г. Квітки-Основ'яненка слушно активізовано думку І. Франка про те, що письменник є творцем «людової повісті», одним із «перших того роду творців у європейських письменствах» (Борзенко, Лобусова, 2022: 126). Відповідним є і запитання до цього розділу: «Яким є внесок письменника до європейської літератури?» (Борзенко, Лобусова, 2022: 127). Примітно, що розглядаючи джерела повісті «Маруся», зауважено про популярність жанру повість у сентименталізмі («Поль і Віржині» Бернардена де Сен-П'єра, «Бідна Ліза» М. Карамзіна). «Однак Г. Квітка-Основ'яненко не лише переймав

європейський досвід, а й залучав національні джерела», – наголошується в підручнику (Борзенко, Лобусова, 2022: 128).

Про переклад як одну із форм міжлітературних взаємин йдеться на інформативному рівні в підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської: повість «Сердешна Оксана» Г. Квітки-Основ'яненка в 1854 р. перекладено й опубліковано французькою мовою в Парижі. Здійснено також «переклади його повістей та оповідань польською, болгарською, чеською та іншими мовами» (Коваленко, Бернадська, 2022: 169).

У рубриці «Літературознавчі координати» зауважено, що «для втілення свого задуму Г. Квітка-Основ'яненко використовує засоби сентименталізму, що в першій половині XIX ст. набув популярності в Європі та Росії» (Коваленко, Бернадська, 2022: 170).

Тільки в підручнику О. Слоньовської та колективу співавторів не лише йдеться про те, що *сентименталізм* – напрям у європейській літературі другої половини XVIII – початку XIX ст., а й зауважено, що назва напрямку походить від назви роману англійського письменника Лоренса Стерна «Сентиментальна подорож Францією та Італією» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 130).

2.2. Вивчення літератури українського романтизму у світовому контексті

Для вивчення оглядової теми «Література українського романтизму» в чинній програмі з української літератури для 9 класу заплановано 1 годину. Серед передбачених питань пропонується розглянути значення романтизму для нового етапу розвитку слов'янських літератур (Мовчан, Івасюк, Кавун, Неживий, 2017: 68). Планується залучення міжпредметних зв'язків (МЗ), зокрема із зарубіжною літературою (Генріх Гейне, Джордж Ноел Гордон Байрон).

У підручнику О. Авраменка в рубриці «Теорія літератури» зауважено хронологію та європейський контекст романтизму («виник наприкінці XVIII ст.

в країнах Західної Європи, а в Східній Європі розвинувся на початку XIX ст.» (Авраменко, 2022: 119)), підкреслено вплив творчості європейських письменників-романтиків на український романтизм («В. Скотта, Дж. Байрона, П. Б. Шеллі (англійська література), Ф. Шиллера, Г. Гейне, Й. В. Гете (німецька), В. Гюго (французька), П. Й. Шафарика, В. Ганки, Я. Коллара (чеська), А. Міцкевича, Ю. Словацького (польська), Ш. Петефі (угорська), В. Жуковського, О. Пушкіна, М. Лермонтова (російська)» (Авраменко, 2022: 119)).

У підручнику О. Борзенка та О. Лобусової також підкреслено хронологію європейського романтизму («зародився наприкінці XVIII століття в Англії та Німеччині») та помітний вплив німецького романтизму на слов'янський романтизм (Борзенко, Лобусова, 2022: 145).

Окреслюючи історико-мистецькі координати романтизму, Л. Коваленко та Н. Бернадська закономірно, що звертаються до хронології в європейському контексті, при цьому зауважено якісні суспільні зміни («виник наприкінці XVIII ст. в Німеччині, Англії та Франції, а на початку XIX ст. поширився в країнах Центральної та Південно-Східної Європи, зокрема в Україні. Його поява збіглася в часі з формуванням європейських націй» (Коваленко, Бернадська, 2022: 176)).

О. Слоньовська та колектив співавторів обрали аналогічний шлях у висвітленні закономірностей розвитку українського романтизму в контексті європейському: «виник наприкінці XVIII ст. в Німеччині, Великій Британії і Франції, а на початку XIX ст. поширився в Російській імперії, Польщі як реакція проти раціоналізму доби Просвітництва і застиглих схем та канонів класицизму» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 134).

Для вивчення романтичних поетичних творів П. Гулака-Артемівського (балада «Рибалка») та Є. Гребінки (вірш «Човен») у чинній програмі з української літератури для 9 класу передбачено 2 години. Незважаючи на те, що названий текст П. Гулака-Артемівського постав під впливом однойменної

балади німецького письменника Й. В. Гете, у програмі не скеровано до висвітлення цього зв'язку із зарубіжною літературою.

О. Авраменко зауважує, що П. Гулак-Артемівський переспівав німецьку баладу Й. В. Гете «Рибалка» (нім. «Der Fischer») (Авраменко, 2022: 122). У підручнику подано текст українського автора; епіграф, обраний із Й. В. Гете подано німецькою та в перекладі.

У підручнику О. Авраменка в літературних портретах П. Гулака-Артемівського та Є. Гребінки подано також коротку інформацію про жанр байки у їхній творчості. Однак при цьому доречно було б наголосити, що ці тексти не є романтичними.

У підручнику О. Борзенка та О. Лобусової наголошується, що П. Гулак-Артемівський, як і німецький автор, «використав образ із народної міфології» (Борзенко, Лобусова, 2022: 153). На жаль, у наведеному тексті балади П. Гулака-Артемівського не подано епіграф із «Рибалки» Й. В. Гете.

Серед завдань «Сприймаємо, аналізуємо, інтерпретуємо художній твір» підручника О. Борзенка та О. Лобусової здобувачам освіти пропонується знайти у віртуальній бібліотеці електронного додатка до підручника знайдіть текст балади Г. Гейне «Лорелей» та порівняти з баладою П. Гулака-Артемівського «Рибалка»: «Що об'єднує ці твори? Чим відрізняється прочитання відомого сюжету різними авторами?» (Борзенко, Лобусова, 2022: 155).

У підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської підкреслено, що балада П. Гулака-Артемівського «Рибалка» – це переспів однойменної балади Й.-В. Гете «Der Fischer», а «не буквально наслідування німецького автора. П. Гулак-Артемівський опрацював “чужий” сюжет у народному стилі, надав йому українського колориту» (Коваленко, Бернадська, 2022: 179–180)).

Чи не найповніше європейський контекст балада П. Гулака-Артемівського «Рибалка» та її значення в історії української літератури висвітлено в підручнику за авторством О. Слоньовської, Н. Мафтин, Н. Вівчарик, Н. Курінної та Л. Шевчук.: текст «ознаменувала початок

романтизму в українській літературі. Переспівуючи текст Й.-В. Гете, письменник подає казково-міфологічний сюжет про зваблювання молодих хлопців русалками в дусі національної фольклорної традиції. <...>. Таку тему дещо раніше неодноразово розробляли німецькі романтики на основі фольклорних легенд свого народу про вродливу Лореляй, яка призводила до загибелі рибалок, що зачаровувалися її піснями, а тим часом човен підхоплювала течія і розбивала об гостре каміння на повноводій річці Рейн» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 137).

У рубриці «Діалог із текстом» озвучено питання про початки європейського романтизму та передумови його виникнення (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 141).

Привертають увагу завдання рубрики «Діалоги текстів», зокрема: «1. Наведіть приклади “незвичайних героїв” у “незвичайних обставинах” із відомих вам романтичних творів зарубіжної та української літератур. У чому полягає ця незвичайність?

2. Порівняйте баладу П. Гулака-Артемовського “Рибалка” і вірш Г. Гейне “Не знаю, що стало зі мною...” з курсу зарубіжної літератури. У чому полягає особливість розроблення цієї теми кожним із поетів?» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 141).

Маючи на меті виявити типологію літературного явища та національні особливості, такі завдання компаративного характеру максимально активізують знання з різних освітніх компонентів, сприяють розвитку вміння аналізувати та систематизувати навчальний матеріал. Тобто формує ключову компетентність, яку в чинній програмі означено так: «Учень / учениця: <...> оцінює й характеризує внесок митців у скарбницю української літератури, у розвиток української літературної мови, у світовий мистецький поступ» (Мовчан, Івасюк, Кавун, Неживий, 2017: 68).

Вивчення повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» в чинній програмі з української літератури для 9 класу передбачається в перекладі М. Садовського і М. Рильського, за редакцією І. Малковича (Мовчан, Івасюк, Кавун, Неживий,

2017: 69). Для досягнення навчальних завдань передбачено 4 години. В якості міжпредметних зв'язків (МЗ) планується залучення прози М. Гоголя з курсу зарубіжної літератури (Мовчан, Івасюк, Кавун, Неживий, 2017: 69). Як бачимо, тут проступає проблема невизначеності щодо приналежності письменника до української чи російської літератури, яка має різне тлумачення і в сучасному літературознавстві. Серед ключових компетентностей у контексті проблеми міжлітературних зв'язків доречно виокремити наступні: «Учень / учениця: <...> оцінює й характеризує внесок М. Гоголя у світовий мистецький поступ; <...>; розуміє цінність україномовного перекладу твору» (Мовчан, Івасюк, Кавун, Неживий, 2017: 69).

У підручнику О. Авраменка активізується це проблемне питання: «Письменник І. Малкович уважає, що “Микола Гоголь – це геніальний український митець, який став класиком російської літератури”. Які факти з життя М. Гоголя підтверджують цю думку?» (Авраменко, 2022: 130).

Розповідь про життя і творчість М. Гоголя в підручнику О. Борзенка та О. Лобусової починається констатацією проблеми: «Художня спадщина Миколи Гоголя належить одночасно двом національним культурам – українській і російській. <...>. І хоча його твори написані російською, багато з них органічно пов'язані саме з українським народним життям» (Борзенко, Лобусова, 2022: 159).

У рубриці «Коментар фахівця» наведено думку літературознавця з української діаспори Ю. Луцького: «Основа мистецтва та філософії Гоголя була українська. Гумор і моральність Гоголя зародилися на його національному ґрунті. Він просто пересадив їх у російську літературу» (Борзенко, Лобусова, 2022: 159).

У підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської після розповіді про життя і творчість М. Гоголя звучить аналогічне питання: «Чому М. Гоголь переходить у своїй творчості до російської тематики? Що для неї було характерним?» (Коваленко, Бернадська, 2022: 190).

У рубриці «Історичні координати» зауважено, що літературним взірцем М. Гоголя був роман В. Скотта «Веверлі», у якому «автор досліджує соціальні та політичні передумови повстання якобитів» (Коваленко, Бернадська, 2022: 192).

О. Слоньовська та колектив співавторів у рубриці «Діалог із текстом» запропонували низку проблемних питань, розгляд яких у руслі міжлітературних взаємин аж ніяк не буде вичерпним, адже йдеться про аспекти національної ідентичності: «Що ви можете сказати про національну самоідентифікацію М. Гоголя?»; «Чому московське православ'я й Російська імперія тільки прискорили смерть видатного митця українського походження?»; «Чи можна Миколу Гоголя вважати українським письменником? Аргументуйте свою думку» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 150).

2.3. Компаративний підхід у процесі вивчення творчості Т. Шевченка

Відповідно до чинної програми з української літератури, в 9 класі на вивчення творчості Т. Шевченка передбачено 17 годин (Мовчан, Івасюк, Кавун, Неживий, 2017: 69–74). У програмі означено міжпредметні зв'язки (МЗ): образ Прометея (міфологія) під час вивчення теми «Тарас Шевченко. “Кавказ”».

Переважно в підручниках добре висвітлено міфологічний образ Прометея та його роль у поемі Т. Шевченка «Кавказ». Так, О. Авраменко нагадує міфологічну основу образу та інтерпретує ідею твору: «Прометей у давньогрецькій міфології – титан, покровитель і захисник людей, який викрав вогонь з Олімпу й віддав людям. За це Зевс жорстоко покарав його: наказав прикувати до скелі в Кавказьких горах. Щодня орел клював у нього печінку, яка за ніч виростала знову.

У Т. Шевченка Прометей – це народ. Безсмертя – Прометея безсмертя народу; це узагальнений символ нескореності народу, невмирущості його прагнень до свободи, волі, державної незалежності» (Авраменко, 2022: 177). Окрім того, в підручнику О. Авраменка доречно презентовано світовий вимір

міфологічного образу Прометея: «Прометей став одним із “вічних образів” світової літератури, що відображений у творах Гесіода, Есхіла, Овідія, П.Кальдерона, Вольтера, Й. В. Гете, П. Шеллі, Дж.Байрона, Лесі Українки, А. Малишка. Це узагальнений образ-символ незламного борця за щастя людства, ворога тиранії та водночас її жертви» (Авраменко, 2022: 177).

Привертає увагу тлумачення образу Прометея в контексті категорії *вічні образи* в підручнику О. Борзенка та О. Лобусової: «Нескореність народу у його поемі представлена символічним образом Прометея. Згідно з давнім міфом, цей титан заради людей викрав вогонь з Олімпу, за що був прикутий до скелі в горах Кавказу й приречений на постійні страждання. Це один із “вічних образів”, тобто таких, що не втрачають своєї актуальності впродовж багатьох століть.

Вічні образи символізують певні людські риси, що можуть бути властивими також і всьому народу. Із Прометеєм насамперед пов'язані волелюбність, героїчна самопожертва й сила духу. Автор співвідносить цей образ зі становищем народів Кавказу та їхньою нескореністю у боротьбі за волю. Симпатії поета цілком на боці повстанців, які захищають рідну землю від загарбників: «Борітеся – поборете, / Вам Бог помагає! / За вас правда, за вас сила / І воля святая!» (Борзенко, Лобусова, 2022: 197).

Яскравим проявом компаративного аспекту є звернення до світоглядної проблеми, яка водночас має і літературний (і ширше – культурний) складник. Шкільною програмою передбачено тему «Біблія в житті Т. Шевченка» (1 година), зокрема пропонується вивчення поезії «Ісаїя. Глава 35» або «Злоначинающих спина...». Та насамперед йдеться про роль Біблії у житті і творчості Т. Шевченка, і не стільки на рівні факту присутності, скільки усвідомлення важливості Книги книг як джерела вічної мудрості та глибини загальнолюдських істин.

На поверхні – звернення до біблійних мотивів, жанрів, як-от у згаданих текстах «Ісаїя. Глава 35» або «Злоначинающих спина...». Під час вивчення біографії обов'язково звертається увага на «Псалми Давидові» – Шевченків

переспів десяти псалмів давньоіудейського царя Давида, на поему «Марія», яка, окрім біблійних витоків, засвідчує важливість апокрифічних джерел, скеровуючи до інтерпретації образів покритки та байстрюка, важливих у творчості українського класика.

О. Авраменко в аналізі поезії «Ісаія. Глава 35» детально інформує про стародавнього єврейського пророка Ісаію. На думку автора підручника, «саме його пророцтва стали джерелом наслідування для Т. Шевченка, за якими буде нове пришествя Ісуса та майбутнє райське життя на землі, коли люди позбудуться всіх вад і стануть жити відповідно до Божих заповідей. (Авраменко, 2022: 200). Натомість у підручнику О. Борзенка та О. Лобусової зауважено, що «Ісаія – один із біблійних пророків, який торкався не лише релігійних, а й гострих соціальних та моральних проблем (Борзенко, Лобусова, 2022: 226).

О. Борзенко та О. Лобусова вважають, що «вірш “Злоначинающих спини...” є одночасно мистецьким явищем і молитовним проханням, зверненим до Бога. Поет просить не карати, а лише спинити тих, хто замислив зло, молитися за вищу підтримку для добротворців та янгольське заступництва для чистих серцем.

Виносячи віршовану молитву на суд читачів, він немовби запрошує приєднатися до молитовного прохання за “єдиномисліє” і “братолюбіє”». (Борзенко, Лобусова, 2022: 228). Таке ж тлумачення поезії «Злоначинающих спини...» як молитви – в підручнику О. Слоньовської та колективу співавторів (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 237–238).

Суттєвим складником є розгляд зразків біблійної мудрості як епіграфів до поетичних творів Т. Шевченка. Цей позасюжетний складник є способом увиразнення ідейного задуму тексту. Три твори періоду «трьох літ», вивчення яких передбачено програмою, містять епіграфи, обрані поетом із Біблії. Це «Сон» («У всякого своя доля...»), «Кавказ», «І мертвим, і живим, і ненарожденним...». У кожному з них закладено поліфонічне звучання смислів.

«Духъ истини, его же міръ не можетъ пріяти, яко не видитъ его, ниже знаетъ его» – епіграф, який обрав Т. Шевченко до комедії «Сон» («У всякого своя доля...»), зазначивши джерело «Иоанна, глава 14, стих 17» (Шевченко, 2003: 1, 265). У «Коментарях» до тексту зауважено: «Епіграфом з Євангелія від св. Іоана (“Духу істини, якого світ не може сприйняти, бо не бачить його і не знає”) поет дуже узагальнено окреслює стан суспільства, яке не приймає Духу істини, бо не бачить його і не знає. Звідси впливає намір автора – розкрити перед своїми байдужими сучасниками істинну картину навколишнього життя в його найжахливіших проявах» (Шевченко, 2003: 1, 702). Так, і у вступній частині до твору, і у трьох картинах сну поет показує правду про суспільство. За початковими міркуваннями («У всякого своя доля / І свій шлях широкий, / Той мурує, той руйнує, / Той неситим оком / За край світа зазирає, / Чи нема країни, / Щоб загарбать і з собою / Взять у домовину» (Шевченко, 2003: 1, 265)), суголосними з «Піснею 10-ю» Г. Сковороди, – висновок про моральний занепад суспільства, характерний для всіх соціальних станів. У першій картині сну зображено Україну як зразок соціально (недержавність України, безправний і закріпачений народ) й морально (тягар покритки й байстрюка в патріархальній спільноті) zdeформованої нації. Друга картина демонструє, що всіх інакомислячих тиранія переслідує як злочинців, вираженням цієї думки є образ Царя волі, який «В муці, в катарзі не просить, / Не плаче, не стогне!» (Шевченко, 2003: 1, 270–271). І тлумачення цього образу також пов'язане з історією християнства: художня деталь контексту образу («зłodій штемпований / Кайдани волочить» і «розбойник катований / Зубами скрегоче» (Шевченко, 2003: 1, 270)) і характеристики образу («Раз добром нагріте серце / Вік не прохолоне!» (Шевченко, 2003: 1, 271)) скеровують до думки про євангельський образ Ісуса Христа, розіп'ятого на Голгофі поміж двох розбійників. У третя картині сну розгортається в Петербурзі, столиці імперії. Поет показує гнобительський характер імперського суспільства. Доречно пригадати, як влучно схарактеризував І. Франко сцену «генерального мордобиття» у ранній статті «Темне царство»: «У такій, наполовину тільки фантастичній картині

змалював Шевченко безграничну самоволю царя, не в'язану ніякими правилами, а найменше правилами здорового розуму. Тою картиною генерального мордобиття Шевченко дуже вдачно наклеймив пануючу за царя Николая систему, при якій царська воля та брутальна сила були всім, а людське чуття та справедливість уважалися нічим» (Франко, 1980: 26, 148). Викриває поет і земляків, які вже втратили відчуття зв'язку з рідною землею, обов'язку перед родиною і народом, вони вже омоскалилися, стали будівничими імперії. Тому й образ України у Т. Шевченка – драматичний образ бездітної вдовиці; так підкреслюється думка про те, що нема майбутнього в Батьківщини, якщо її сини – на службі загарбника. Примітно, що цю правду оголюють, за задумом автора, найбільш упосліджені серед людей: «таке тільки / Сниться юродивим / Та п'яницям» (Шевченко, 2003: 1, 278).

До поеми «Кавказ» обрано такий епіграф: «Кто дастъ главѣ моѣй воду, / И очесѣмъ моимъ источникъ слѣзъ, / И плачуся и день и ночь о побѣдннхъ...», указано джерело – «Иеремии. Глава 9, стих 1» (Шевченко, 2003: 1, 343). Зрозуміло, що плач поета – це плач не тільки за загиблим другом Яковом де Бальменом, якому і присвячено текст, а насамперед плач за тими, хто віддав своє життя, відстоюючи незалежність рідного краю. Адже він є частиною імперської системи («І тебе загнали, мій друже єдиний, / Мій Якове добрий! Не за Україну, / А за її ката довелось пролити / Кров добру, не чорну. Довелось запить / З московської чаші московську отруту!» (Шевченко, 2003: 1, 346–347), представник загарбницького російського війська: Яків де Бальмен, ад'ютант командира 5-го корпусу генерала О. М. Лідерса, «був убитий в сутичці з горцями» (Шевченко, 2003: 1, 736). За ким тужить поет, чітко демонструє його тлумачення категорії слави: слава імператора – брехлива, а справжня слава – це слава патріотів, які воюють за свободу й незалежність: «І вам слава, сині гори, / Кригою окуті. / І вам, лицарі великі, / Богом не забуті. / Борітеся — поборете, / Вам Бог помагає! / За вас правда, за вас слава / І воля святая!» (Шевченко, 2003: 1, 344).

До послання «І мертвим, і живим, і ненарожденним...» Т. Шевченко обрав такий епіграф: «Аще кто речеть, яко люблю Бога, а брата своего ненавидить, ложь есть», вказавши джерело «Соборно[е] послание Иоанна. Глава 4, с. 20» (Шевченко, 2003: 1, 348). Громадянський текст, сповнений викривального пафосу, звернений до всіх українців, але насамперед міркування поета – про обов’язок старшого брата, еліти суспільства, повернутися до найменшого брата, гречкосія, просвітити його не тільки знаннями, а й ідеєю України. Завершальні міркування поета сповнені надії: «Обніміться ж, брати мої. / Молю вас, благаю!» (Шевченко, 2003: 1, 354).

Отже, епіграфи, обрані поетом із Біблії, увиразнюють ідейний задум творів.

Однак у підручниках мало звертається увага на роль цих епіграфів. Частково висвітлено роль епіграфа до твору «Сон» («У всякого своя доля...») в підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської: «Тексту поеми передуює епіграф з Євангелія від Іоанна: “Люди (світ) не можуть прийняти істини, доки не побачать і не пізнають її”. Вам відомо, що в художньому творі не може бути нічого випадкового. Це стосується й епіграфа, який покликаний скеровувати читача до правильного сприйняття змісту написаного, його суті. Тож розуміння й пізнання якої істини має на увазі поет?

Ця істина – Україна, покріпачена, розтерзана й принижена. Саме про неї та її поневолення веде мову Т. Шевченко, гостро засуджуючи імперську політику царату і в минулому, й у своєму сучасному» (Коваленко, Бернадська, 2022: 208).

Більшою мірою відповідає суті комедії Т. Шевченка пояснення в підручнику О. Борзенка та О. Лобусової: «Епіграф спрямовує нас до євангельського контексту, допомагаючи повніше осягнути авторський задум: поет прагне вказати на прояви зла в “перевернутому” світі, що не приймає “Духа істини”, бо не бачить його. Головним авторським завданням є заперечення такого життєвого устрою, у якому справжнє добро зневажене, а

зло натовість панує, приховуючи своє потворне обличчя під благопристойними масками» (Борзенко, Лобусова, 2022: 185).

Тлумачення О. Авраменка ролі епіграфа до поеми «Кавказ» дуже віддалене від розуміння антиколоніального пафосу твору: «У цій безглуздій жорстокій війні, що тривала протягом кількох десятиріч, було вбито багато невинних людей. Це викликало в Т. Шевченка почуття болю, співчуття загиблим, які він висловив в епіграфі словами з книги пророка Єремії: “Хто дасть голові моїй воду, і очам моїм джерело сліз, і плачу і день і ніч за убитими...” (9 : 1)» (Авраменко, 2022: 175).

Слушними є міркування, висловлені в підручнику О. Борзенка та О. Лобусової, про роль епіграфа в посланні «І мертвим, і живим, і ненарожденним...»: «Поетові образ пророка був дуже близьким. Він вірив у здатність натхненного правдивого слова впливати на свідомість людей і спонукати їх до змін. Не випадково Шевченко обрав епіграф із Соборного (тобто зверненого до багатьох) послання апостола Іоанна Богослова. Цим епіграфом автор нагадує про братню любов і порозуміння як духовну основу національної єдності» (Борзенко, Лобусова, 2022: 199).

Тому проаналізований матеріал у методичному плані можна використати не тільки на уроках, присвячених вивченню окремих поетичних текстів Т. Шевченка, а й на підсумковому занятті. Окрім того, доречно залучити й на позаурочних заходах, тематично пов'язаних із Біблією чи творчістю Т. Шевченка.

Важливим складником прояву міжлітературних зв'язків є такий аспект інтертекстуальності, як алюзія. У підручнику О. Авраменка зауважено: «Поема-послання Т. Шевченка “І мертвим, і живим, і ненарожденним...” рясніє прикладами алюзії. Наприклад, у поемі згадується Коллар. Підготовлений читач має знати, що Ян Коллар (1793–1852) – чеський учений і поет, який послідовно обстоював думку про єднання слов'янських народів» (Авраменко, 2022: 184). Однак поза увагою – імена діячів слов'янського відродження

П. Й. Шафарика та В. Ганки. Принаймні, доречно нагадати про їхню діяльність у контексті характеристики світових тенденцій розвитку романтизму.

Проблема міжлітературних взаємин, безперечно, може бути активізована під час опанування відомостей з теорії літератури, зокрема жанрів *послання* (тема «Тарас Шевченко. “До Основ’яненка”»), *лірична медитація* (тема «Лірика Т. Шевченка періоду арешту й заслання і після повернення з нього»), *псалом*, *молитва* (тема «Біблія в житті Т. Шевченка»), специфіки художньої образності *гротеск*, *контраст*, *умовність* (тема «Тарас Шевченко. “Сон” (“У всякого своя доля...”»)), поглибленого вивчення поняття *ліричний герой* (тема «Лірика Т. Шевченка періоду арешту й заслання і після повернення з нього»). Аналіз підручників засвідчив, що вивчення названих елементів теорії літератури в розділі, присвяченому творчості Т. Шевченка, переважно не передбачає зіставлення зі зарубіжною літературою. Винятком є пояснення таких термінів, як *псалом* (Борзенко, Лобусова, 2022: 185; Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 234), *молитва* (Коваленко, Бернадська, 2022: 248; Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 237), що передбачає звернення до християнських текстів.

Поза увагою авторів підручників залишилася проблема впливу «Історії русів» на твір Т. Шевченка «Сон» («У всякого своя доля...»), перегуків комедії із такими текстами зарубіжної літератури, як поеми А. Міцкевича «Дзяди» та поеми Г. Гейне «Німеччина. Зимова казка» (1844).

Матеріали підручників засвідчують, що на підсумковому уроці зазвичай звертається увага на роль Біблії у творчості Т. Шевченка, зауважуються риси пророка в образі поета (Борзенко, Лобусова, 2022: 225–226). В аспекті міжлітературних зв’язків зауважено зокрема окремі складники значення творчості Т. Шевченка, як-от: «Майстерно використав викривальні можливості біблійних псалмів і пророцтв для засудження соціальної несправедливості та утвердження моральних ідеалів (“Псалми Давидові”, “Ісаія. Глава 35”)» (Борзенко, Лобусова, 2022: 229); порівняння з визначними письменниками

світу; переклади творів Т. Шевченка різними мовами (Борзенко, Лобусова, 2022: 230).

2.4. Вивчення творчості П. Куліша в аспекті проблеми міжлітературних взаємин

Відповідно до чинної програми, вивчення творчості П. Куліша планується протягом 4 годин. Програмою передбачено такі міжпредметні зв'язки (МЗ): історичні події в Ніжині 1663 р. («Чорна рада»); Літопис Самовидця (історія України); історичні романи В. Скотта, В. Гюго (зарубіжна література) (Мовчан, Івасюк, Кавун, Неживий, 2017: 74–75).

Переважно у висвітленні творчої біографії П. Куліша в підручниках звертається увага на перекладацьку діяльність письменника.

Так, О. Авраменко виокремлює важливість перекладу Біблії, лише згадуючи про переклади в останні роки з англійської творів Дж. Байрона, В. Шекспіра, з німецької – Й. В. Гете, з французької – Ф. Шатобріана: «У Мотронівці П. Куліш пропагував ідеал гармонійного життя серед природи, а хутір – як духовний оазис національної самобутності. Тут він завершив у співпраці з І. Нечуєм-Левицьким та І. Пулюєм переклад Біблії українською мовою» (Авраменко, 2022: 205).

Детальніша інформація про переклади різножанрових текстів із західноєвропейських літератур – у підручнику О. Борзенка та О. Лобусової: «Високо цінуючи західноєвропейську культуру, Пантелеймон Куліш знайомив із нею українців. Він переклав українською мовою майже всі твори славетного англійського поета й драматурга Вільяма Шекспіра. Завдяки П. Кулішеві українські читачі познайомились із “Чайльд-Гарольдовою мандрівкою” та “Дон-Жуаном” видатного англійського поета-романтика Джорджа Байрона. Наприкінці життя П. Куліш уклав окрему збірку перекладів “Позичена кобза”, яка вийшла у світ після його смерті. Разом з Іваном Нечуєм-Левицьким та Іваном Пулюєм письменник здійснив переклад Біблії українською мовою» (Борзенко, Лобусова, 2022: 232).

Л. Коваленко та Н. Бернадська зауважують про збірку перекладів «Позичена кобза» (1897), в якій уміщено перекладені поезії Й.-В. Гете, Г. Гейне, Ф. Шиллера, Дж. Байрона, підкреслюють, що П. Куліш переклав тринадцять драматичних творів В. Шекспіра, а також презентують шлях письменника до українського перекладу Біблії, який «ще в 60–70-і роки під псевдонімом Павло Ратай він опублікував окремі уривки зі Старого Заповіту». (Коваленко, Бернадська, 2022: 257). Важливим є висновок авторів цього підручника: «П. Куліш розумів значення Біблії для справи національного й культурного відродження, для пробудження української самосвідомості» (Коваленко, Бернадська, 2022: 257). Примітно, що епіграфом до розділу про П. Куліша Л. Коваленко та Н. Бернадська обирають влучні висновки І. Франка: «Куліш – перворядна зірка в нашому письменстві, великий знавець нашої народної мови, а при тім добрий знавець язиків та літератур європейських народів» (Коваленко, Бернадська, 2022: 261). Також доречними є наведені рядки з сонета М. Зерова «Куліш»: «З одного боку, П. Куліш розумів своєрідність й оригінальність рідного слова, хотів зберегти його неповторність, а з іншого – він прагнув європеїзувати українську культуру. Про це дуже влучно сказав Микола Зеров у сонеті “Куліш”:

Він боре тупість і муругу лінь,

В Європі хоче “ставити курінь”,

Над творами культурників п’яніє...» (Коваленко, Бернадська, 2022: 264).

О. Слоньовська та колектив співавторів також активізують низку слушних спостережень відомих літераторів: «Здається, тільки він один маячить світлою плямою з темного українського минулого. Тільки його можна вважати за справжнього європейця, за ту людину, яка наблизилась до типу західного інтелігента» (Микола Хвильовий) (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 250); «Віктор Петров окреслював сутність “гарячого Панька” як “європейця між хуторянами” та “хуторянина між європейцями”» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 250); «Саме Кулішеві судилося спрямувати нову українську літературу в інтелектуальне (як Шевченко – в

душевне) річище, окультурити її і хоч почасти – європеїзувати». Михайло Наєнко (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 252). У біографії письменника згадано період трирічного заслання в Тулі, коли «читав В. Скотта, але страждав від заборони займатися літературною творчістю» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 252). Важливим для становлення світоглядних засад старшокласників є висвітлення тривалого в часі і сповненого випробувань шляху перекладача: «Протягом тривалого періоду П. Куліш сумлінно працював над перекладом Біблії. Коли під час поїздки до Галичини в нього вкрали валізу з готовим до друку перекладом Нового Завіту, Пантелеймон Олександрович відновив його з пам'яті» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 252). Примітними є і висновки О. Слоньовської та колектив співавторів про роль перекладацької діяльності П. Куліша в контексті значення його діяльності: «П. Кулішеві Україна завдячує перепохованням Т. Шевченка з петербурзького Смоленського кладовища на Чернечу гору в Каневі та перекладом українською мовою Святого Письма» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 252).

Закономірно, що важливими в аналізі роману П. Куліша «Чорна рада» є розуміння теоретико-літературних основ. У підручниках висвітлення терміна *роман* зазвичай супроводжується екскурсом в історію цього поняття. Так, О. Авраменко в рубриці «Теорія літератури» доречно нагадує, що термін «бере початок від античного твору “Дафніс і Хлоя”». Особливі можливості роману було розкрито в добу романтизму, зокрема в романах В. Скотта («Айвенго»), В. Гюго («Собор Паризької Богоматері»), які відображали багатогранність особистості, розвинули історичний роман <...>» (Авраменко, 2022: 206). Аналогічно – в підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської в рубриці «Історико-мистецькі координати»: «У більшості європейських літератур роман утверджується в кінці XVIII ст. <...>».

Найвищого розквіту цей жанр досяг у XIX ст. Основоположником історичного роману був Вальтер Скотт, твори якого, присвячені переважно подіям шотландського Середньовіччя, стали відомі всій Європі («Айвенго»,

“Талісман”, “Пуритани”). Але особливої популярності набули реалістичні романи Стендаля (“Червоне і чорне”), О. де Бальзака (“Батько Горіо”, “Євгенія Гранде”), Г. Флобера (“Мадам Боварі”), Е. Золя (цикл романів “Ругон-Маккари”), Ч. Діккенса (“Домбі і син”), Ф. Достоевського (“Злочин і кара”, “Брати Карамазови”)) (Коваленко, Бернадська, 2022: 266).

Закономірно, що, дошукуючись джерел «Чорну ради» П. Куліша, автори підручників не тільки висвітлюють роль козацьких літописів Григорія Граб'янки й Самовидця, повісті М. Гоголя «Тарас Бульба», а й «досвід шотландського письменника Вальтера Скотта, автора відомих творів “Роб Рой”, “Айвенго”, “Квентін Дорвард”» (Борзенко, Лобусова, 2022: 235). У підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської чітко схарактеризовано манеру П. Куліша-романіста та вплив В. Скотта: український письменник «накреслив свій підхід до змалювання історичного минулого: відтворення конкретно-історичної картини епохи, засноване на документальних матеріалах і творчій уяві (цю лінію започаткував родоначальник історичної романістики шотландець В. Скотт)» (Коваленко, Бернадська, 2022: 268).

У підручнику О. Борзенка та О. Лобусової в рубриці «Досліджуємо самотійно» пропонується порівняти роман П. Куліша «Чорна рада» з романом В. Скотта «Айвенго», який здобувачі освіти вивчали на уроках зарубіжної літератури, зокрема записати «у таблицю імена історичних і вигаданих персонажів обох творів, а також історичні й вигадані події» (Борзенко, Лобусова, 2022: 255). Окрім того, пропонується поділитися читацькими інтересами: «про що вам цікавіше читати в таких творах: про історичні події чи перипетії особистого життя вигаданих героїв?» (Борзенко, Лобусова, 2022: 255).

О. Слоньовська та колектив співавторів у рубриці «Діалоги текстів» пропонують порівняти творчі долі В. Скотта та П. Куліша (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 263).

На розвиток науково-дослідницьких інтересів здобувачів освіти спрямоване наступне завдання в підручнику О. Слоньовської, Н. Мафтин,

Н. Вівчарик, Н. Курінна, Л. Шевчук: ознайомитися з уривками дослідження професорки Йоркського університету (Канада) Р. Багрій «Шлях сера Вальтера Скотта на Україну («Тарас Бульба» Миколи Гоголя і «Чорна рада» П. Куліша в світлі історичної романістики Вальтера Скотта)» (переклад Л. Шарінової) (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 264) та відповісти на питання. Окремі з цих питань мають компаративний характер: «1. У чому, на думку дослідниці, полягає принцип романтичного історизму, застосований Вальтером Скоттом? Чому у творах цього письменника завжди співіснують дві сюжетні лінії: історична й любовна?

2. Хто такий протагоніст? Чому Вальтер Скотт у своїх романах центральним витворював не художній образ, списаний із історичного прототипа, а образ героя-протагоніста?» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 264). До речі, монографія Р. Багрій є у вільному доступі (Багрій, 1993), тому і вчитель, і здобувачі освіти мають можливість повністю простудіювати це дослідження. Ймовірно, зацікавившись, такі одні з перших спроб долучення до наукових пошуків, матимуть логічне продовження в написанні учнями науково-дослідницьких проєктів, і саме компаративний аспект має беззаперечні перспективи.

2.5. Вивчення творчості Марка Вовчка в контексті питань міжлітературних зв'язків

Творчість Марка Вовчка вивчається у 9 класі протягом 3 годин, зокрема повісті «Інститутка» (Мовчан, Івасюк, Кавун, Неживий, 2017: 75). Чинною програмою з української літератури під час вивчення цієї теми не передбачено звертання до міжпредметних зв'язків із зарубіжною літературою. Однак творча біографія письменниці містить чимало фактів, які спонукають звернутися до питань міжлітературних контактів.

Насамперед треба пригадати знання Марком Вовчком іноземних мов, її тривалий період перебування закордоном. Зокрема в Парижі – протягом 1860–1866 рр., тоді вона багато перекладає французькою мовою зі своєї збірки

«Народні оповідання», пише французькою (її повість «Маруся» витримала багато перевидань). У цей період письменниця співпрацювала з літературними журналами. Згодом перекладала з французької літератури. Ці та інші прикметні складники життєвого та творчого шляху Марка Вовчка висвітлені на сторінках шкільних підручників. О. Авраменко зауважує, що її повість-казка «Маруся» «була нагороджена премією Французької академії та стала класичним твором дитячої літератури» (Авраменко, 2022: 239). У підручнику О. Борзенка та О. Лобусової йдеться про те, що в Парижі Марко Вовчок навіть «входила до редколегії юнацького журналу. Декілька її казок та оповідань вийшли в цьому виданні» (Борзенко, Лобусова, 2022: 256). Коли ж повернулася до російської імперії, в часописі «Отечественные записки» «вела рубрику зарубіжної літератури. У цей час вона багато перекладала. Їй належать переклади творів Жуля Верна, Ганса Крістіана Андерсена, Болеслава Пруса та інших видатних майстрів слова» (Борзенко, Лобусова, 2022: 256). У підручнику О. Слоньовської та колективу співавторів згадуються ще переклади творів В. Гюго, Дж. Грінвуда, А. Е. Брема (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 266).

Чи не найповніше такі особливості творчого шляху Марка Вовчка висвітлено в підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської: «У 1859 р. – подорож за кордон (Франція, Німеччина, Швейцарія, Італія) <...>.

Зокрема, І. Тургенєв познайомив Марка Вовчка з паризьким видавцем і письменником П'єром-Жулем Етцелем (псевдонім П.-Ж. Сталь), який редагував «Журнал виховання і розваг». Українська авторка друкувала в ньому повісті французькою мовою, була працівником дитячого відділу часопису, у якому публікувалися твори Ж. Верна. У Франції здобуває славу романтична повість Марка Вовчка «Маруся». Вона видана в Парижі 1878 р. в «Журналі виховання і розваг». <...>.

Майже п'ятнадцять років Марко Вовчок співпрацювала з П.-Ж. Етцелем. З його легкої руки вона перекладала твори Жуля Верна, Віктора Гюго, Еркмана-Шатріана російською мовою, а також популяризувала українську

літературу у Франції. Цей факт засвідчив, що українська література може бути цікавою європейцям» (Коваленко, Бернадська, 2022: 281); у Петербурзі «на початку 70-х років вона редагує ілюстрований журнал “Переводы лучших иностранных писателей”, залучаючи до нього жінок-перекладачок, бо виявляє інтерес до проблем жіночої емансипації. У ньому письменниця друкувала і свої переклади, зокрема романів В. Гюго (“Людина, що сміється”) та Еркмана-Шатріана (“Історія одного селянина”))» (Коваленко, Бернадська, 2022: 282).

Висвітлюючи творчість Марка Вовчка, зокрема в аналізі повісті «Інститутка», закономірним є звернення до проблеми стильової характеристики твору. У висвітленні терміна реалізм автори підручників часто звертаються до проблеми міжлітературних контактів. Так, у рубриці «Теоретичний коментар» у підручнику О. Борзенка та О. Лобусової зауважено, що «до всесвітньовідомих письменників-реалістів належать Чарлз Діккенс, Вільям Теккерей, Джордж Еліот (справжнє ім'я Мері Енн Еванс), Оноре де Бальзак, Гюстав Флобер, Гі де Мопассан» (Борзенко, Лобусова, 2022: 258). Чимало уваги приділено становленню та розвитку реалізму в європейських літературах у підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської (рубрика «Історико-мистецькі координати»): активізується думка дослідників про те, що формування реалізму як літературного напрямку в європейських літературах пов'язане з епохою Відродження (Ф. Рабле, М. Сервантес, Дж. Бокаччо, В. Шекспір); розглядається наступний етап розвитку реалізму – просвітницький реалізм XVIII ст. (Д. Дефо, П. Бомарше, Й.-В. Гете); наголошується, що в XIX ст. реалізм утверджується в багатьох літературах світу, що пов'язується насамперед із поступовим піднесенням жанру реалістичного роману» (Коваленко, Бернадська, 2022: 293).

Привертає увагу в підручнику О. Слоньовської та колективу співавторів інформація, наведена в рубриці «Цікаво знати!». Йдеться про те, що «Маруся», повість-казка Марка Вовчка про героїзм юної українки, яка була написана французькою мовою, «видавалась у Франції 20 разів. Цей твір, що було відзначено премією і рекомендовано міністерством освіти Франції для

шкільних бібліотек, досі вважається класикою французької літератури» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, Курінна, Шевчук, 2022: 266).

Активізовані відомості творчого шляху Марка Вовчка можуть слугувати добрим ґрунтом для науково-дослідницьких робіт учнів у галузі компаративістики, зокрема в аналізі літератури для дітей та юнацтва. Однак у реалізації таких проєктів важливими є мовні компетентності, що можливо реалізувати у спеціалізованих лінгвістичних класах чи здобувачами освіти освітніх ступенів бакалавр (під час написання курсових, бакалаврських робіт), магістр і доктор філософії (під час написання кваліфікаційних робіт).

Висновки до розділу 2

Міжлітературні зв'язки української літератури етапу становлення нової української літератури – органічний і невід'ємний складник розуміння його жанрово-стильової специфіки. Перший текст цього періоду – бурлескно-травестійна поема І. Котляревського «Енеїда» – є переробкою однойменної поеми Вергілія, та, на відміну від попередніх травестій у європейських літературах, розвиває державотворчу лінію античного тексту, але вже на українському ґрунті.

Міркування І. Франка про прозу Г. Квітку-Основ'яненка як про творця «людової повісті» показує значення творчості письменника в європейському контексті.

Закономірно, що під час вивчення теоретико-літературних понять *бурлеск*, *травестія*, *сентименталізм*, *просвітительський реалізм* звернено увагу на європейську історію цих термінів.

У шкільному курсі української літератури романтизм як літературно-мистецьке явище схарактеризовано в європейському контексті.

В аналізі балади П. Гулака-Артемовського «Рибалка» зауважено, що цей текст є переспівом однойменної балади Й.-В. Гете. Серед завдань, які пропонуються під час вивчення тексту П. Гулака-Артемовського, – зіставлення з творами Г. Гейне «Не знаю, що стало зі мною...» і «Лорелей».

У Л. Коваленко та Н. Бернадської в рубриці «Історичні координати» зауважується, що літературним взірцем повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» був роман В. Скотта «Веверлі».

Проблема міжлітературних взаємин під час вивчення творчості Т. Шевченка у школі передбачає залучення різнопланових аспектів. Під час текстуального вивчення важливими є такі складники аналізу художнього твору, як роль давньогрецької міфології (поема «Кавказ»), Біблія як джерело творів «Ісаїя. Глава 35» та «Злоначинающих спина...», ідейний вимір епіграфів, що є цитатами з Біблії («Сон» («У всякого своя доля...»), «Кавказ», «І мертвим, і живим, і ненарожденним...»), увага до алюзії («І мертвим, і живим, і ненарожденним...»), характеристика жанрів псалом і молитва. Закономірно, що на підсумковому уроці, формуючи висновки про значення творчості Т. Шевченка, звертається увага на роль Біблії та світовий рівень поетичної спадщини письменника.

Вивчення творчості П. Куліша передбачає звернення й до проблеми міжлітературних зв'язків. Зокрема значна увага приділяється висвітленню перекладацької діяльності письменника, наголошується на ролі перекладу Біблії. Компаративний аспект важливий у зіставленні історичних романів «Чорна рада» П. Куліша та «Айвенго» В. Скотта. Окрім того, під час вивчення теоретико-літературних понять *роман* та *історичний роман* відтворено історію розвитку цих понять у європейському контексті.

Під час вивчення творчості Марка Вовчка питання міжлітературних зв'язків активізується тільки в матеріалах, присвячених біографії письменниці (перекладацька діяльність, співпраця з французькими письменниками, редакційна робота в журналах), а також під час вивчення теоретико-літературних понять.

РОЗДІЛ 3.

РОЗДІЛ 3. РОЛЬ КОМПАРАТИВНОГО СКЛАДНИКА ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 10 КЛАСІ

3.1. Вивчення української реалістичної прози і питання міжлітературних взаємин

На вивчення української реалістичної прози у програмі з української літератури для загальноосвітніх навчальних закладів у 10 класі (рівень стандарту) передбачено 10 годин (Мовчан, Молочко, Дроздовський, Коваленко, Фасоля, Цимбалюк, 2017: 12–13). Пропонуються також рубрики, окремі з яких пов'язані з питаннями міжлітературних взаємин, зокрема з теорії літератури (ТЛ) поняття *соціально-побутової повісті, реалізму, засоби змалювання комічного* під час вивчення «Кайдашевої сім'ї» І. Нечуя-Левицького та літературознавчий термін *соціально-психологічний роман* під час вивчення окремих частин твору Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Рекомендаційною є рубрика мистецького контексту (МК): під час вивчення цього твору Панаса Мирного запропоновано звернутися до таких текстів, як «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького; «Повія» Панаса Мирного, «Воскресіння» Л. Толстого (Мовчан, Молочко, Дроздовський, Коваленко, Фасоля, Цимбалюк, 2017: 13).

Методична література в основному сфокусована над питаннями виховного потенціалу (Бондаренко, 1998) та народознавчого аспекту (Драчук, 1999; Гаврилова, 2005) повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я».

У підручнику О. Авраменка та В. Пахаренка (рівень стандарту) засадничими є міркування про національне та загальнолюдське в літературі: «Люди всіх часів і народів мають єдиний спільний надідеал (вершинну цінність життя) – людинолюбство, добротворення, свободу, духовну та фізичну досконалість, красу, справедливість, щастя. Це так звані загальнолюдські цінності. Однак кожна нація йде до цього ідеалу власним шляхом, бачить його

зі своїх позицій. Отже, загальнолюдське може існувати лише у формі національного. Точно сформулював цю ідею класик польської літератури А. Міцкевич: “Ми переконані, що не можемо інакше служити Європі й людству, як тільки служачи Вітчизні нашій, Польщі; що тільки тією мірою, якою ми будемо корисні польській справі, можуть скористатися нами Європа й людство”» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 4–5). Однак лише принагідно у висвітленні життєвого і творчого шляху І. Нечуя-Левицького зауважено: «Він також разом з І. Пулюєм завершив задуманий Т. Шевченком і здійснюваний П. Кулішем перший переклад Святого Письма українською мовою» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 13).

Характеристика терміна *соціально-психологічний роман* (рубрика «Теорія літератури») ілюстрована іменами майстрів цієї жанрової форми роману доби реалізму: «О. де Бальзак, Стендаль, Г. Флобер, І. Тургенєв, Ф. Достоевський, Л. Толстой» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 49).

Привертає увагу, як у підручнику О. Авраменка та В. Пахаренка роман Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» введено у світовий і вітчизняний контекст: у творі «зовсім немає романтизації “благородного розбійництва”». Якщо в літературі романтизму українських Робінів Гудів, типу Гаркуші й Устима Кармелюка, залюбки зводили на п’єдестал, то Чіпка Вареник <...> – це альтернатива Робінам Гудам» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 54), обґрунтовуючи, що мотив благородного розбійництва і типологія романтичного образу народного месника в реалістичній прозі набуває кардинально протилежних тлумачень.

Примітно, що у вступних заувагах до розділу «Реалістична українська проза» (підручник О. Борзенка та О. Лобусової) підкреслено змогу здобувачів освіти набути та виявити літературну й ключові компетенції. У характеристиці ключових виокремлено вміння «застосовувати набуті знання для порівняння творів української та зарубіжної літератур» та «визначати роль і місце української літератури у світовому контексті» (Борзенко, Лобусова, 2018: 11). Характеризуючи терміни *реалізм* та *натуралізм*, автори підручника вдаються

до світового контексту: згадуються письменники-реалісти Ч. Діккенс, В. Теккерей, О. де Бальзак, Г. Флобер та прихильник натуралізму французький прозаїк Е. Золя (Борзенко, Лобусова, 2018: 12). Важливо, що для здобувачів освіти тут презентовано візуальні портрети цих митців слова (Борзенко, Лобусова, 2018: 12–13).

У підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської, орієнтованому, як і попередні, на рівень стандарту, активно пропонуються завдання в рубриці «Ваші літературні проекти». Часто вони мають компаративний характер: «Літературознавці порівнюють творчість І. Нечуя-Левицького з романами французьких письменників-реалістів О. Бальзака, Е. Золя. Здійсніть порівняльний аналіз одного з творів О. Бальзака, який вивчали на уроках зарубіжної літератури, та І. Нечуя-Левицького, зверніть увагу на їх тематику й проблематику» (Коваленко, Бернадська, 2018: 46).

Визначення терміна *соціально-психологічний роман* (рубрика «Літературознавчі координати» в підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської) проілюстровано зарубіжним контекстом: «Ця жанрова форма роману в усій довершеності постала в реалістичній літературі XIX ст. і представлена у творчості О. Бальзака, Стендаля, Г. Флобера, Ф. Достоевського, Л. Толстого» (Коваленко, Бернадська, 2018: 73).

Автори підручника О. Слоньовська, Н. Мафтин і Н. Вівчарик (рівень стандарту) у звертанні «Дорогі десятикласники і десятикласниці!» наголошують: «Осягнути зв'язок між літературними творами допоможе рубрика “Діалоги текстів”. Крім того, вона спонукатиме пригадати вивчене з інших предметів, зокрема з історії, зарубіжної літератури» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 3); *«Щоб відповісти на запитання цього блоку, треба поміркувати, як різні письменники інтерпретують схожі теми, образи, чому звертаються до відповідних проблем і які шляхи їх розв'язання пропонують»* (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 4). Тут активізовано міжпредметні зв'язки, компаративні підходи в баченні типології змістових складників твору.

Вважаємо, що такий методичний прийом на початку підручника О. Слоньовської, Н. Мафтин та Н. Вівчарик, як повторення вивченого, ознакою якісної організації навчання, адже сприятиме цілісному баченню матеріалу. Так, пропонуючи активізувати знання про культурно-історичні епохи та літературні напрями, зауважено, що «історія людської цивілізації поділяється на культурно-історичні епохи, критерії їх виокремлення можуть бути різні» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 12). Після наведеної інформації про важливі культурно-історичні епохи презентовано періодизацію українського літературного процесу (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 12), що спонукатиме здобувачів освіти до усвідомлення того, що історія української літератури є невід'ємним складником світового розвитку письменства.

У характеристиці реалізму як провідного художнього стилю української літератури другої половини XIX ст. не оминається питання походження цього ідейно-художнього напрямку в літературі й мистецтві XIX ст. («зародився у Франції в 1830-х рр. і швидко поширився в літературах Європи» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 15)), а також згадуються «такі європейські письменники, як Гюстав Флобер, Оноре де Бальзак, Стендаль <...>» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 15).

Важливо, що в літературному портреті І. Нечуя-Левицького не тільки згадується, що 1853 р. майбутній письменник почав навчатися в Київській духовній семінарії, а й зауважується, що він «самостійно вивчив французьку мову, студіював твори майстрів світової літератури: Алена Рене Лесажа, Данте Аліг'єрі, Мігеля де Сервантеса <...>» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 28).

До рубрики «Діалоги текстів» активно звертаються авторки підручника О. Слоньовська, Н. Мафтин та Н. Вівчарик. Зокрема пропонується прокоментувати думку літературознавця С. Єфремова «про надзвичайну літературознавчу прозірливість І. Нечуя-Левицького», який високо оцінював французького письменника Еміля Золя в той час, коли французькі критики його не визнавали, тільки згодом «французька і світова критика <...> звернула увагу

на високу художню вартість творчості цього письменника» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 32). Також у цій рубриці рекомендується пригадати актуалізовану в повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» проблему батьків і дітей у творах зарубіжної літератури, віднайти подібні прояви (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 42).

Початок характеристики соціально-психологічного роману Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» авторки підручника О. Слоньовська, Н. Мафтин та Н. Вівчарик зосереджений на поясненні назви твору. Важливо, що дослідницька увага звернена не тільки до Біблії як джерела вислову, а й до інтерпретаційного аспекту: «Остаточна назва роману спочатку була задумана як епіграф, за який співавтори взяли рядок із біблійної “Книги Йова”. Воли в українському фольклорі уособлюють працьовитість і доброту. Наприклад, вірш Степана Руданського “Гей, бики! Чого ж ви стали?” саме через таке розуміння образу волів мав широке визнання і серед читачів асоціювався зі спонуканням до активних дій і праці на благо народу. Одночасно назва роману “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” ставала ключем до розуміння авторської позиції, що трактувала народну непокору і стихійні бунти як вимушені й захисні дії» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 47).

У пролегоменах до характеристики жанру, композиції, ліній сюжету та основних позасюжетних елементів у підручнику О. Слоньовської, Н. Мафтин та Н. Вівчарик розглядається історія терміна *роман* у світовому контексті: «Роман як літературний жанр у XIX ст. виявився найбільш затребуваним у західноєвропейській та американській літературах, у яких такого жанру, як повість, не існувало взагалі; тобто всі літературні тексти, які мали ознаки великого за обсягом прозового твору, називали романом» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 48). Пригадавши багатство різновидів жанру на тематичному рівні, зауваживши наявність романів-дилогій, трилогій, тетралогій, циклів романів, наведено цікавий приклад: «протягом життя Оноре де Бальзак створив потужний цикл романів “Людська комедія”, завершивши 97 зі 143 задуманих творів» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 48).

У рубриці «Діалоги текстів» пропонується подумати, чому польський письменник Владислав Реймонт назвав свій твір «Селяни», за який удостоєний Нобелівської премії (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 58). Таке завдання розвиває вміння аналізувати та узагальнювати, спостерігати певну закономірність, системність мислення, – ті якості здобувачів освіти, які можуть стати підґрунтям їхніх майбутніх дослідницьких задумів.

Колектив авторів А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко, Г. Бійчук, В. Тищенко також використовує рубрикацію навчального матеріалу. У рубриці «Довідник читача» презентовано літературознавчий матеріал, ілюстрований прикладами не тільки з українського літературного процесу, а й із зарубіжного. Так, у характеристиці поняття *реалізм* зауважено, що «термін уперше вжито у Франції в 50-х роках XIX століття» (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тищенко, 2018: 17), названо яскравих представників «реалізму в літературі: П. Меріме, Г. Флобер (Франція), Ч. Діккенс, В. Теккерей (Англія)» та ін. (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тищенко, 2018: 17). Про натуралізм підкреслено, що «течія зародилася у Франції (термін належить Е. Золя)» (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тищенко, 2018: 18). (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тищенко, 2018: 18).

До розуміння світового контексту проблематики повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» скеровує епіграф. Це міркування дослідниці Н. Крутікової про майстерність українського автора у висвітленні селянської теми, наведену думку увиразнено згадкою творів «Земля» Е. Золя та «Мужики» В. Реймонта (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тищенко, 2018: 19).

3.2. Вивчення трагікомедії І. Карпенка-Карого «Мартин Боруля»: компаративний аспект

Тема «Театр корифеїв» за програмою з української літератури для загальноосвітніх навчальних закладів у 10 класі (рівень стандарту) вивчається 4 години (Мовчан, Молочко, Дроздовський, Коваленко, Фасоля, Цимбалюк, 2017: 13–14). Проблема міжлітературних взаємин – потенційний складник

відомостей із теорії літератури (ТЛ), зокрема тут активізовано термін комедія (Мовчан, Молочко, Дроздовський, Коваленко, Фасоля, Цимбалюк, 2017: 13). Серед матеріалів рекомендованого мистецького контексту (МК) – «Міщанин-шляхтич» Ж.-Б. Мольєра (Мовчан, Молочко, Дроздовський, Коваленко, Фасоля, Цимбалюк, 2017: 14).

У літературному портреті І. Карпенка-Карого в підручнику О. Авраменка та В. Пахаренко (рівень стандарту) презентовано драматичний твір «Сава Чалий». Звертаючись до проблеми літературних джерел тексту (фольклор, однойменний твір М. Костомарова), автори навчального видання розглядають також поняття «байронічної» п'єси, байронічного типу героя: «Цей сюжет 1838 р. використав М. Костомаров, написавши романтичну (“байронічну”) п'єсу “Сава Чалий”. У ній ідеться про історію зрадника, покараного месниками. Відступництво сотника Чалого мотивується амбіціями й образою Сави, якого не обрали гетьманом. Утім, письменник поглиблює мотивацію: його герой перебуває в конфлікті зі світом. Саві Чалому знайома та сама “світова скорбота”, яка була характерною для байронівських самотників. Він – неприкаяний індивідуаліст, який протиставляє себе цілому світові <...>».

У трагедії І. Карпенка-Карого зовсім інша концепція головного героя. Його Сава Чалий – яскрава, проте внутрішньо суперечлива особистість. Він – зрадник мимоволі, показаний на тій межі компромісу, за якою й починається відступництво» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 69). При цьому пояснення понять «байронічна» п'єса та байронічний тип героя не подається, оскільки з курсу зарубіжної літератури для 9 класу здобувачам освяти ця характеристика є відомою.

Тлумачення українського тексту орієнтоване на підготовленого читача, освіченого, який пам'ятає історію світової культури, історію релігії, зарубіжну літературу: «Шмигельський – наче Мефістофель! – блискавично підхоплює ці слова, щоб іще дужче роздмухати сумніви Сави Чалого, підвести його до диявольського рішення. По суті, він “диктує” Саві вибір: “Так будем рятувать Україну від гайдамацької руїни”. – “Як?” – запитує розгублений Чалий. І чує у

відповідь, що треба йти до Потоцького й разом з його міліцією проганяти гайдамаків. Мовляв, життя на українських землях тільки почало укладатися “під панською рукою”. Тож навіщо тепер усе ламати?

Це – кульмінаційний момент в історії відступництва Сави Чалого» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 70). Як відомо, Мефістофель – одне з імен Сатани, у фольклорі та літературі різних народів є уособленням сили зла. Тому вчинок Шмигельського – спонука Сави Чалого до зради – тлумачиться як варіант мотиву підписання союзу з демоном.

У рубриці «Теорія літератури» презентовано такі жанри драматичних творів, як *трагедія* та *комедія*. Окрім визначення терміна *трагедія*, розглянуто походження драматичного твору «з жалібних ритуальних пісень, що супроводжували принесення цапа в жертву богам родючості та виноградарства Діонісові» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 71). Аналогічно й у тлумаченні поняття *комедія* зауважено, що вона «утворилася в період античності (“Вершники”, “Птахи” Арістофана). За основу комедії взято смішне – це, за Арістотелем, “певна помилка та потворність, що нікому не спричиняє страждань”» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 71). Закономірно наголошується: «Класиками європейської комедії вважають Л. де Веґу, П. Кальдерона, В. Шекспіра (“Приборкання норавливої”, “Багато галасу з нічого”), Мольєра (“Тартюф”, “Дон Жуан”), Бомарше (“Севільський цирульник”, “Шалений день, або Одруження Фігаро”))» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 71).

У підручнику О. Борзенко та О. Лобусова у висвітленні джерельної основи трагікомедії І. Карпенка-Карого «Мартин Боруля» висловлено припущення, що комедія Ж. Б. Мольєра «Міщанин-шляхтич» спонукала українського драматурга нагадати окремі факти з життя його родини (Борзенко, Лобусова, 2018: 60).

У підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської у відтворенні життєпису І. Карпенка-Карого підкреслено роль художніх творів зарубіжної літератури: «Як згадує у спогадах М. Кропивницький, у бобринецький період життя юнаки читали твори російських авторів, а також В. Шекспіра, Й.-В. Гете, Г. Гейне, Й.-

Ф. Шиллера, Дж. Г. Байрона, А. Дюма, Жорж Санд, В. Теккерея, праці філософів і соціологів» (Коваленко, Бернадська, 2018: 90).

Закономірним є пропонуване завдання (рубрика «Ваші літературні проекти»): «Зробіть порівняльну характеристику образу Мартина Борулі й Журдена (“Міщанин-шляхтич” Ж.-Б.Мольєра)», порівнявши спільні та відмінні риси (Коваленко, Бернадська, 2018: 108).

Автори підручника О. Слоньовська, Н. Мафтин та Н. Вівчарик у висвітленні теми «Українська драматургія другої половини ХІХ ст.» звертаються також до творчих набутоків М. Старицького. Як відомо, для сценічного втілення він часто переробляв прозові та драматичні твори інших авторів: «Завдяки переробкам Михайла Старицького з’явилися драма “Циганка Аза” (за повістю Юзефа Крашевського “Хата за селом”), комедія “За двома зайцями” (на основі п’єси “На Кожум’яках” Івана Нечуя-Левицького), драма “Лимерівна” на основі однойменної п’єси Панаса Мирного» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 25). Завдячуючи М. Старицькому світова класика звучала на сцені українською мовою: «Михайло Старицький ознайомлював українських глядачів зі світовими шедеврами, переклавши українською мовою трагедію Вільяма Шекспіра “Гамлет, принц данський” (ноти для дев’яти пісень Офелії написав Микола Лисенко)» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 25).

У рубриці «Діалоги текстів» пропонується порівняти «час виникнення українського професійного театру з часом появи національних театрів у Європі» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 69).

Міжлітературний аспект підмічено в біографії І. Карпенком-Карого: «Із юних літ І. Тобілевич захоплювався театром. Якось він із рідного Бобринця прийшов до Єлисаветграда, щоб побачити гру англійського трагіка Айри Олдріджа у трагедії “Отелло” Вільяма Шекспіра» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 70).

У літературному портреті І. Карпенком-Карого згадується також п’єса «Сава Чалий», і закономірно, що О. Слоньовська, Н. Мафтин та Н. Вівчарик

нагадують першоджерело – народну пісню «Ой, був в Січі старий козак» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 74).

Текстуальне вивчення твору І. Карпенком-Карого «Мартин Боруля» супроводжується завданням пригадати з курсу зарубіжної літератури твори, «у яких викривалася скнарість, скупість, схильність до накопичення скоробагатків» (рубрика «Діалоги текстів») (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 75).

Автори підручника О. Слоньовська, Н. Мафтин та Н. Вівчарик згадують історію Тобілевичів про визнання свого роду дворянським, що й стане основою п'єси «Мартин Боруля». Зі сфери міжлітературних аналогій активізується образ головного героя Журдена комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 76).

Колектив авторів А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко, Г. Бійчук, В. Тищенко в рубриці «Запитання і завдання» пропонує укласти порівняльну таблицю «Розвиток театру в Україні та за її межами у другій половині ХІХ століття», зробивши відповідні висновки на основі цього зіставлення (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тищенко, 2018: 41).

У рубриці «Культурно-мистецький контекст» підкреслено суголосність проблематики творів «Мартин Боруля» І. Карпенком-Карим та «Міщанин-шляхтич» Ж.-Б.Мольєра (1670) (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тищенко, 2018: 49).

3.3. Вивчення творчості І. Франка у школі в контексті проблеми міжлітературних взаємин

Відомий літературознавець І. Денисюк підкреслював важливість і специфіку вивчення творчості І. Франка у школі (Денисюк, 2005). Проблемі переосмислення концепції вивчення творчості письменника у школі присвячено дрогобицькі збірники науково-методичних праць «Іван Франко в школі». Дослідник О. Петраш висловив із цього питання коментарі та зауваги щодо шкільної програми (Петраш, 2010). У навчально-методичному посібнику

В. Микитюка «Іван Франко і методика викладання української літератури» розглянуто методологічні концепти І. Франка про специфіку вивчення української літератури як навчальної дисципліни у школі та університеті (Микитюк, 2014).

У творчій біографії І. Франка чимало текстів відтворюють мистецькі закономірності часу в європейському контексті, низку – побудовано на світових сюжетах, а перекладацтво – важливий складник його багатогранної діяльності. Тому закономірно, що така специфіка має мати відображення у шкільній програмі. Так, у висвітленні біографії йдеться про І. Франка-перекладача; однак ширше – як мистецький контекст (МК), а не як міжпредметні зв'язки (МЗ) із зарубіжною літературою трактовано «переклади І. Франком творів давньогрецьких поетів, Дж. Мільтона, Д. Байрона, Й. Гете, Г. Гейне, В. Гюго, А. Міцкевича та ін.» (Мовчан, Молочко, Дроздовський, Коваленко, Фасоля, Цимбалюк, 2017: 14). Аналогічно – у вивченні збірки «Зів'яле листя» згадуються «цикли любовної лірики Овідія, Катулла, Данте, Ф. Петрарки, А. Міцкевича» як МК (Мовчан, Молочко, Дроздовський, Коваленко, Фасоля, Цимбалюк, 2017: 15).

У підручнику О. Авраменка та В. Пахаренка (Авраменко, Пахаренко, 2018) під час висвітлення біографії І. Франка звернено увагу на те, що ще під час навчання в Дрогобицькій гімназії він перекладав «твори Гомера, Софокла, Горація, “Слово о полку Ігоревім”, “Краледворський рукопис” (одну зі знаменитих літературних містифікацій В. Ганки, що спричинили чеське національне відродження)» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 77). В умовах, далеких від ідеалу, на початку 1880-х років «перекладає трагедію “Фауст” Й. В. Гете, поему “Німеччина” Г. Гейне <...>» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 78). Автори підручника відтворюють соціальний контекст «появи його гострокритичної статті “Поет зради” (про А. Міцкевича) <...>» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 80).

Зауважено, що «саме за посередництва І. Франка в Західній Україні будуть надруковані “Гамлет” у перекладі М. Старицького, “Книга пісень”

Г. Гейне в перекладах Лесі Українки й Максима Славинського та ін.» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 78–79). Тут треба наголосити, що все-таки йдеться про видання шекспірівських текстів у перекладі П. Куліша 1899 р. у Львові, до якого І. Франко написав передмову та пояснення. Підкреслено в підручнику, що в період редакторства І. Франка «Літературно-наукового вісника» (1898–1906) в цьому часописі друкувалися його статті, в яких висвітлювалися явища тогочасної зарубіжної літератури» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 80).

Найочікуванішою є увага до міждіалітичних взаємин у характеристиці художнього тексту. Так, в аналізі «Зів'ялого листя» зауважено, що у третьому жмутку «повторюється доля молодого Вертера – героя відомого роману Й. В. Гете, що про нього згадує автор у передмові» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 86–87). Очевидними є такі паралелі у представленні поеми «Мойсей», побудованої на старобіблійному сюжеті: «Поштовхом до прологу, очевидно, стала “пісня” Мойсея (Второзаконня. 32: 1–47), якою пророк перед смертю звертається до громадян Ізраїлю. В обох текстах є безпосереднє звернення до народу, посвята йому, передбачення його майбутнього» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 96). Актуалізовано також зіставлення з класичним текстом Данте Аліг'єрі: «Помітний перегук твору з “Божественною комедією” Данте, яку саме тоді перекладав І. Франко. Звідси – терцинна строфіка» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 96); «Пролог пройнятий таким же високим громадянським пафосом, полум'яним патріотизмом, як і “Божественна комедія”, зокрема пісня VI “Чистилища”, де міститься відоме звернення Данте до Італії» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 97).

В окремих наведених міркуваннях літературознавців зауважено світовий контекст: «Академік О. Білецький назвав поему “Мойсей” “нерукотворним пам'ятником українській та світовій літературі”, а Ю. Шерех – другим “заповітом” української літератури» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 98); «Велич І. Франка виявилася передусім у тому, що він органічно поєднав у собі письменника та публіциста, ученого й громадського діяча, нагадуючи цим, за

словами Є. Маланюка, “хіба мужів італійського Відродження чи наших Київських Атен могилянсько-мазепинської доби”» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 109).

Примітно, що й у характеристиці теоретичних понять, які потребують з’ясування в контексті аналізу Франкових творів, наведено приклади з історії західноєвропейських літератур: «Припускають, що сонет зародився як жанр лірики в поезії провансальських трубадурів, але постав він в Італії. Остаточної форми йому надав (установив чисельність рядків і порядок рим) Ф. Петрарка в XIV ст.» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 84); «Уперше використав терцинну строфіку Данте в “Божественній комедії”» (Авраменко, Пахаренко, 2018: 96) (рубрика «Теорія літератури»).

У підручнику О. Слоньовської, Н. Мафтин та Н. Вівчарик (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018) також у висвітленні життєпису І. Франка звертається увага на проблему міжлітературних взаємин, зокрема на початковий період: «зацікавився перекладацькою справою, його схвилював “Фауст” Йоганна Вольфганга Гете, героїчний німецький епос “Пісня про Нібелунгів”» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 82). Соціальний контекст часу статті «Поет зради» (1897) доповнено особистісними проблемами (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 85).

До речі, окремий підрозділ підручника О. Слоньовської, Н. Мафтин та Н. Вівчарик присвячено перекладацькій діяльності І. Франка (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 104–107).

В аналізі поеми «Мойсей» зауважено світовий контекст: «До біблійного образу Мойсея зверталось чимало геніальних митців світу. Літературознавці вважають, що найбільшим досягненням є драма Гергарта Гауптмана “Мойсей”. В українській літературі вперше до образу легендарного пророка звернувся Корнило Устиянович, який створив картину й написав вірш “Мойсей” (відповідно в 1888 та 1891 рр.)» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 99); «Вступ написано терцинами, які вперше застосував Данте в “Божественній комедії”» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 100).

У структурі підручника виокремлено рубрики «Діалог із текстом» та «Діалоги текстів», де також активізуються аспекти міжлітературних взаємин.

Так, до поетичного роздуму І. Франка «Легенда про вічне життя» в рубриці «Діалог із текстом» озвучено проблемні питання: «Які ознаки характерні для легенди як жанру й чим вона відрізняється від притчі? Чи можна «Легенду про вічне життя» вважати не тільки легендою, а й містифікованою античною притчею? Чому?» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 99). А в рубриці «Діалоги текстів» до цього ж твору запропоновано завдання: «Пригадайте, що стало причиною вічного життя головного героя роману “Портрет Доріана Грея” Оскара Вальда. Чому Доріан не лише не відмовився, як це зробили герої “Легенди про вічне життя”, від безсмертя, а й навіть почав зловживати ним?»; «Спростуйте або аргументовано доведіть думку Анни де Сталь: “Життя часто здається довгою аварією корабля, уламки якого – дружба, слава, любов: ними всіяні береги нашого існування”» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 99).

Закономірно, що більшою мірою питання міжлітературних взаємин розглядаються в рубриці «Діалоги текстів». Наведемо окремі зразки. До твору «Сікстинська Мадонна» пропонуються такі: «Назвіть ознаки сонета. Хто з італійських митців найчастіше використовував саме цю класичну форму?» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 93). Завдання рубрики до тексту «Сойчине крило» передбачають самостійне прочитання та елементи науково-дослідницької роботи учнів: «прочитайте новелу “Лист незнайомки” Стефана Цвейга і порівняйте її сюжетні та жанрові особливості з повістю-новелою “Сойчине крило” Івана Франка. Виявіть риси психологізму обох творів» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 114).

До підрозділу «Франко-перекладач» у рубриці «Діалоги текстів» пропонуються наступні завдання: «Пригадайте з курсу зарубіжної літератури, хто є головним героєм поеми Гомера “Одіссея”, і подумайте, чим він привабив молодого Івана Франка, який узявся перекладати першу пісню відомого твору?»; «Прочитайте поезію Роберта Бернса “А муж є мужем, будь-що-будь” у

перекладі Івана Франка і визначте головну ідею твору. Чим, на вашу думку, близький ліричний герой вірша самому Іванові Франку?» (Слоньовська, Мафтин, Вівчарик, 2018: 107).

А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко, Г. Бійчук, В. Тищенко (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тищенко, 2018) в аналізі творів І. Франка також практикують звернення до міжлітературних взаємин. Так, серед джерел «Сікстинської Мадонни» називаються «твори видатних італійських поетів А. Данте й Ф. Петрарки, які у своїх поезіях оспівували неперевершену красу й високу духовність земної жінки» (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тищенко, 2018: 59). Характеризуючи «Легенду про вічне життя», зауважується, що «Іван Франко змалечку добре знав Святе Письмо й неодноразово вдавався до інтерпретації християнських гуманістичних ідей. Його твір “Легенда про вічне життя” є ліричним роздумом про вічні цінності, призначення людини, роль і місце кохання в житті» (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тищенко, 2018: 65).

У підрозділі «Драматургія Івана Франка» актуалізується інформація про те, що «у 1879 р. І. Франко переклав українською мовою драматичну поему Байрона “Каїн”. Пізніше, на початку ХХ ст., видав за власною редакцією і зі своїми дуже цінними вступними статтями та коментарями п’єси Шекспіра в перекладі П. Куліша» (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тищенко, 2018: 77).

У побудові цього підручника використано рубрику «Довідник читача». Зазвичай тут презентується відомості з теорії літератури, підкріплені багатим ілюстративним матеріалом з української та зарубіжної літератур. Закономірно, що увага до відповідних теоретичних понять обумовлена потребою їхнього з’ясування. Так, аналізу «Сікстинської Мадонни» передую висвітлення терміна *сонет*; окрім визначення, тут інформується, що «жанр сонета був започаткований у ХІІІ ст. італійцем Джакомо да Лентіні. Особливий внесок у розвиток жанру зробили Данте Аліг’єрі, Франческо Петрарка та Вільям Шекспір» (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тищенко, 2018: 59). Аналогічно перед темою «Іван Франко і модернізм» подано визначення поняття *модернізм*,

основні етапи його розвитку, названо представників в українській та зарубіжній літературах (Фасоля, Яценко, Уліщенко, Бійчук, Тименко, 2018: 71–72).

У підручнику О. Борзенка та О. Лобусової (Борзенко, Лобусова, 2018) висвітлення біографії І. Франка завершується інформацією про його перекладацьку діяльність: «Письменник не раз наголошував на особливій ролі світових літературних шедеврів у розвитку національної культури. Він сам перекладав із чотирнадцяти мов. Йому належать переклади творів Софокла, Горація, Вергілія, В. Шекспіра, Й. В. Гете, П. Б. Шеллі, А. Теннісона, Дж. Байрона, А. Міцкевича, А. Франса, Марка Твена, Г. Ібсена та багатьох інших майстрів слова» (Борзенко, Лобусова, 2018: 74).

У пролегоменах до характеристики «Сікстинської Мадонни» зауважено: «Сонет виник в італійській поезії. До нього зверталися визначні майстри слова Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Джованні Боккаччо. В епоху Відродження він був провідним жанром лірики, утвердився в усіх європейських літературах. Сонети писали П. Ронсар, М. Сервантес, В. Шекспір» (Борзенко, Лобусова, 2018: 77). Аналогічно аналізу поеми «Мойсей» передуює заувага про «Біблію як джерело натхнення» поетів [, с. 89]. Окремі питання до тексту активізують питання міжлітературних взаємин: «Як автор осмислив міф про Оріона?»; «Яким Мойсея зображено в Біблії? Чому цей образ відносять до вічних?»; (Борзенко, Лобусова, 2018: 102). У характеристиці прози письменника згадується його захоплення ідеями «засновника натуралізму Е. Золя» (Борзенко, Лобусова, 2018: 102).

Рубрика «Виявляємо читацьку, літературну компетентності» супроводжує текст «Сойчине крило»: «У “денному порядку нинішнього вечора” героя є місце для читання “Уальдової статті” про Христа. Поміркуйте, чому І. Франко згадує автора роману “Портрет Доріана Грея”. Чи є щось спільне між героєм Уайльда та героєм І. Франка? Аргументуйте свою думку. Поміркуйте: “стаття про Христа” – подробиця чи художня деталь? Обґрунтуйте свої міркування» (Борзенко, Лобусова, 2018: 109). Таке завдання містить елементи компаративного дослідження та укагу до теоретико-літературних понять.

Л. Коваленко та Н. Бернадська (Коваленко, Бернадська, 2018) у висвітленні життєвого шляху І. Франка наголошують, що навчання майбутнього письменника в дрогобицькій гімназії «стало особливою віхою в житті юнака: він починає збирати фольклор, пише вірші та прозу, захоплюється співом, перекладом, театром. У вільний час багато читає: старосєврейську біблійну поезію й В. Шекспіра, “Махабхарату” й І. Котляревського, Т. Шевченка й “Слово про похід Ігорів”, і ще десятки книг, лише перелік яких вражає...» (Коваленко, Бернадська, 2018: 112). В обґрунтуванні тези про те, що «понад тридцять років І. Франко був лідером літературного процесу в Україні, формуючи її імідж у колі світових літератур», авторки підручника аргументують, зокрема, і успішною перекладацькою діяльністю: «Його переклади світових шедеврів – вавилонських гімнів і молитов, індійських легенд, староарабської поезії, творів Гомера, Софокла, Вергілія, Овідія, О. Пушкіна, А. Міцкевича, Г. Гейне, В. Шекспіра, В. Гюґо та інших – підносили українське слово на незбагненну височінь» (Коваленко, Бернадська, 2018: 116).

У рубриці «Літературознавчі координати» в характеристиці термінів часто згадується європейський контекст зародження і функціонування жанру: *гімн* «виник у давніх літературах, як західних, так і східних. Такі урочисті пісні були відомі в давній літературі (вони називалися словами або ж піснями), виконувалися в багатьох країнах Середньовіччя. У романтизмі цей ліричний жанр трансформується. Так, змінюється об’єкт оспівування, стає більш абстрактним (наприклад, свобода, рівність). У ХІХ ст. з’являються державні гімни різних країн» (Коваленко, Бернадська, 2018: 116); віршована форма *сонета* «виникла в Італії в ХІІІ ст. й поступово здобула популярність у всіх літературах» (Коваленко, Бернадська, 2018: 131); творцем жанру *новели* «вважають італійського письменника Дж. Бокаччо, автора «Декамерона» (ХІV ст.). Неперевершені зразки новели створили в українській літературі М. Коцюбинський, В. Стефаник, у французькій – Гі де Мопассан, в

американській – О. Генрі, Е. Гемінгвей, у російській – А. Чехов» (Коваленко, Бернадська, 2018: 154).

Активізує знання учнів заувага «Пригадайте!»: «Що вам відомо з уроків зарубіжної літератури про сонет у творчості В. Шекспіра та Ф. Петрарки?» (Коваленко, Бернадська, 2018: 132).

Привертають увагу «Завдання для креативних», серед яких є й такі, що орієнтовані на міжлітературні взаємини: «Прочитайте сонет 66 В. Шекспіра в оригіналі або в перекладі Д. Паламарчука. Проаналізуйте схему римування в ньому» (Коваленко, Бернадська, 2018: 133).

Висновки до розділу 3

Під час вивчення української реалістичної прози другої половини XIX ст. терміни *соціально-психологічний роман*, *реалізм* та *натуралізм* розглядаються у світовому контексті.

Аналіз роману Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» – у світовому (Біблія як джерело назви твору; образ Чіпки Вареника як альтернатива Робінам Гудам) та вітчизняному контексті.

Принагідно звертається увага на майстерність І. Нечуя-Левицького у висвітленні селянської теми (повість «Кайдашева сім'я») на рівні зі світовими шедеврами – «Земля» Е. Золя та «Мужики» В. Реймонта.

Міжлітературні контакти – важливий складник вивчення проблеми типології сюжетів та образів. Саме в такому світлі доречним є зіставлення драматичних творів «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого та «Міщанин-шляхтич» Ж.-Б.Мольєра.

Вивчення відомостей із теорії літератури (термін *комедія*) також передбачає звернення до історії поняття в європейському контексті.

Вивчення багатогранної творчості І. Франка передбачає звертання до аспекту міжлітературних взаємин. Своєрідним вступом до цього є біографічні відомості про перекладацьку діяльність письменника.

Компаративний підхід використано в аналізі багатьох текстів І. Франка: «Зів'яле листя» і роман Й. В. Гете «Страждання молодого Вертера»; «Мойсей» і пісня Мойсея (Второзаконня. 32: 1–47) та «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі, драма Г. Гауптмана «Мойсей»; серед джерел «Сікстинської Мадонни» називають твори А. Данте й Ф. Петрарки, «Легенди про вічне життя» – Святе Письмо.

Під час вивчення творчості І. Франка питання міжлітературних взаємин часто розглядається в рубриках. Так, у рубриках «Теорія літератури» (підручник О. Авраменка та В. Пахаренка), «Довідник читача» (авторський колектив: А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко, Г. Бійчук, В. Тищенко), «Літературознавчі координати» (підручник Л. Коваленко та Н. Бернадської) активізовано історію термінів у західноєвропейському контексті (жанрова форма сонета). Рубрики «Діалог із текстом» та «Діалоги текстів» (підручник О. Слоньовської, Н. Мафтин та Н. Вівчарик), «Виявляємо читацьку, літературну компетентності» (підручник О. Борзенка та О. Лобусової), «Завдання для креативних» (підручник Л. Коваленко, Н. Бернадської) не тільки інформативно-репродуктивного плану, тут використовуються елементи компаративного дослідження.

ВИСНОВКИ

Компаративістика, як і теорія літератури, історія літератури та літературна критика, є органічною основою предметних компетентностей курсу української літератури в школі. Закономірно, що порівняльне літературознавство – частина літературознавчих передумов методики навчання літератури.

Здобутки сучасної вітчизняної та світової компаративістики можуть бути використані під час шкільного вивчення української літератури, ставши науковою основою порівняльного аналізу.

Використання компаративного аналізу літературних явищ передбачає інтеграцію знань з української літератури та зарубіжної літератури, а також читацьку компетентність здобувачів освіти.

Вивчення української літератури в 9 класі передбачає також звернення до аспекту міжлітературних взаємин.

В аналізі «Енеїди» І. Котляревського важливим є державотворчий акцент твору, на відміну від попередніх травестій у європейських літературах, які мали переважно розважальний характер. Зачинатель нової української літератури розвиває ідею однойменного твору Вергілія, але на українському ґрунті.

Під час вивчення повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся» активізується думка І. Франка про те, що зображення людей із народу у прозі українського автора є новаторством у зіставленні з європейськими літературами.

В аналізі балади П. Гулака-Артемовського «Рибалка» наголошується, що твір є переспівом однойменної балади німецького класика Й.-В. Гете. Принагідно зауважується, що літературним зразком повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» був роман В. Скотта «Веверлі».

Текстуальне вивчення поетичних творів Т. Шевченка передбачає звернення і до проблеми міжлітературних взаємин. Важливою є роль давньогрецької міфології (поема «Кавказ»), Біблії як джерела творів «Ісаїя. Глава 35» та «Злочинаючих спина...». Осібно розглянуто суголосність ідей,

висловлених в епіграфах, що є цитатами з Біблії, і творів періоду «трьох літ» «Сон» («У всякого своя доля...»), «Кавказ», «І мертвим, і живим, і ненарожденним...»), увага до алюзії («І мертвим, і живим, і ненарожденним...»).

Елементи компаративного підходу залучено в зіставленні історичних романів «Чорна рада» П. Куліша та «Айвенго» В. Скотта. Значною є перекладацька діяльність П. Куліша, наголошується на ролі перекладу Біблії.

Під час вивчення біографії Марка Вовчка звернено увагу на перекладацьку діяльність, співпрацю з французькими письменниками, редакційну роботу в періодичних виданнях.

Вивчення теоретико-літературних понять *бурлеск, травестія, сентименталізм, просвітительський реалізм, романтизм, роман, історичний роман, псалом, молитва* – в контексті світової історії цих термінів.

Важливим є компаративний складник під час вивчення української літератури в 10 класі.

Під час вивчення роману Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» звертається увага на біблійне походження назви твору.

Принагідно зауважено майстерність І. Нечуя-Левицького у висвітленні селянської теми в повісті «Кайдашева сім'я» на рівні зі світовими шедеврами – «Земля» Е. Золя та «Мужики» В. Реймонта.

Плідним є залучення в методиці зіставлення драматичних творів «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого та «Міщанин-шляхтич» Ж.-Б.Мольєра.

Під час вивчення творчості І. Франка важливо звертати увагу на перекладацьку діяльність письменника. Доречним є використання компаративного підходу в аналізі текстів І. Франка («Зів'яле листя» і роман Й. В. Гете «Страждання молодого Вертера»; «Мойсей» і пісня Мойсея (Второзаконня. 32: 1–47) та «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі, драма Г. Гауптмана «Мойсей» та ін.).

Закономірно, що вивчення літературознавчих термінів *соціально-психологічний роман, реалізм, натуралізм та комедія* передбачає звернення до світового контексту.

Отже, проблема міжлітературних взаємин у шкільному курсі української літератури XIX ст. є органічною частиною методики навчання літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Авраменко, О. (2022). Українська література: підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Грамота. URL: <https://shkola.in.ua/2527-ukrainska-literatura-9-klas-avramenko-2022.html>
- Авраменко, О., Пахаренко, В. (2018). Українська література (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти. Київ: Грамота. URL: <https://surl.lt/gbzclx>
- Александрова, Г. А. Помежів'я (українське порівняльне літературознавство кінця XIX – першої третини XX століття): монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2009.
- Баган, О. (2003). До проблеми переосмислення концепції вивчення творчості І. Франка у школі. *Іван Франко в школі: збірник науково-методичних праць*. Випуск перший. Дрогобич, 15–23.
- Багрій, Романа (1993). Шлях сера Вальтера Скотта на Україну («Тарас Бульба» Миколи Гоголя і «Чорна рада» П. Куліша в світлі історичної романістики Вальтера Скотта) / з англ. переклала Л. Шарінова. Київ: Редакція журналу «Всесвіт». URL: <https://surl.lt/wvxpmz>
- Башманівська, Л. (2019). Методика викладання української літератури: навч.-метод. посіб. для самостійної роботи студентів і дистанційного навчання. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Башманівська, Л., Усатий, А. (2023). Методика навчання української та зарубіжної літератур у закладах освіти: навч.-метод. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Бернадська, Н. (2019). Творчість Тараса Шевченка у шкільній парадигмі: до проблеми вивчення української літератури. *Дивослово*, 5 (746), 52–54.
- Білоус, Н. В. (2009). Методика вивчення творів української літератури в 10–11 класах на тлі подій і явищ відповідної історичної епохи : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ін-т пед. АПН України. Київ.

- Бондаренко, Ю. І. (2015). Вивчення образів-персонажів літературного твору в школі : теорія і практикум: посіб. для студ. філ. ф-ту. Ніжин: В-во НДУ ім. М. Гоголя.
- Бондаренко, Ю. (1998). «Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького в контексті національного виховання школярів. *Дивослово*, 9, 39–42.
- Борзенко, О. І., Лобусова, О. В. (2022). Українська література: підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти / 2-ге видання, перероблене. Харків: Ранок. URL: <https://shkola.in.ua/2529-ukrainska-literatura-9-klas-borzenko-2022.html>
- Борзенко, О. І., Лобусова, О. В. (2018). Українська література (рівень стандарту): підруч. для 10 класу закл. заг. серед. освіти. Харків: Ранок.
- Бровко, О. О. (2012). Основи компаративістики: навч.-метод. посіб. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5523/1/O_Brovko_POSIBNYK_GI.pdf
- Будний, В. (2025). Літературознавчий семінарій: навч. посіб. Львів: ПАІС. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Budnyi_Vasyl/Literaturoznavchyi_seminarii.pdf
- Вертій, О. (2012). Методика вивчення української літератури на сучасному етапі: основні ознаки і поняття. *Дивослово*, 3, 51–57; 4, 28–36.
- Вовчок, Марко (1983). Оповідання. Казки. Повісті. Роман. Київ: Наук. думка.
- Волков, А. (гол. ред.) (2001). Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври.
- Волков, А. Р. (упорядн.) (2004). Традиційні сюжети та образи: монографія. Чернівці: Місто.
- Волошина, Н. (ред.) (2002). Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посіб. Київ: Ленвіт.
- Гаврилова, Т. (2005). Народознавчий аспект повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»: окремі моменти вивчення твору: 10 клас. *Українська література в загальноосвітній школі*, 4, 34–38.

- Генералова, А. (2019). Іван Франко і французька література: точки дотику. *Дивослово*, 6 (747), 5–9.
- Гнідан, О. Д. (ред.) (1999). Історія української літератури 70–90-х років XIX ст.: у 2 т. Київ: Логос.
- Гоголь, М. (2005). Тарас Бульба. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА.
- Градовський, А. В. (1998). І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь. Методичні аспекти вивчення української літератури у взаємозв'язках із українською. Київ: ПП РВФ «Софія».
- Градовський, А. В. (2003). Компаративний аналіз у системі шкільного курсу літератури : методологія та методика: монографія. Черкаси: Брама.
- Градовський, А. В. (2014). Компаративний підхід у системі шкільного курсу словесності. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, 3, 156–160.
- Градовський, А. В. (2004). Теоретико-методичні засади компаративного вивчення шкільного курсу української літератури: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/ec5a385d-c781-4118-9239-61e0f1c6c8b9>
- Грицак, Н. Р. (заг. ред.) (2023). Тенденції і перспективи вивчення літератури у середній і вищій школах: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (30 листопада 2023 року). Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/31576/3/Zb_konf_Tend_persp_vuvch.pdf
- Грицик, Л. (2010). Українська компаративістика: концептуальні прєкції: монографія. Донецьк: Юго-Восток.
- Гром'як, Р. (2002). Літературознавча компаративістика: навч. посіб. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ. URL:

http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/3400/1/2002Literaturoznavcha_komparatyvistyka.pdf

- Гром'як, Р. (ред.) (2004). Літературознавча рецепція і компаративний дискурс. Тернопіль: Підручники і посібники.
- Гром'як, Р. Т. (ред.) (2005). Міжнаціональні горизонти і компаративістичний дискурс сучасних літературознавчих студій: монографія. Тернопіль: РВВ ТНПУ.
- Гулак-Артемівський, П., Гребінка, Є. (1984). Поетичні твори. Повісті та оповідання. Київ: Наук. думка.
- Гулевич, Л. О. (2014). Методика навчання української літератури. Практикум: навч.-метод. посіб.: для студ. вищ. навч. закл. Дрогобич: ВВ ДДПУ ім. І. Франка.
- Гурдуз, А. (2017). Компаративістика і літературний процес : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського.
- Гурдуз, А. (2008). Літературна компаративістика: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили.
- Демчук, О. (2002). Життєпис письменника: конспекти нестандартних уроків. Київ: Педагогічна преса.
- Демчук, О. (2000). Нестандартні уроки з літератури. 9–11 класи: метод. посібн. Тернопіль: Підручники і посібники.
- Денисюк, І. Як помістити Франка за шкільною партою? *Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн.* Львів, 2005. Т. 2: Франкознавчі дослідження.
- Деркач, Л., Констанкевич, Л. (2020). Відгомони смислбуттєвих орієнтирів Першого псалма з Книги псалмів Давида в українській літературі. *Дивослово*, 3 (756), 61–64.
- Дзюба, І. (2008). Тарас Шевченко. Життя і творчість. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

- Драчук, Л. І. (1999). Виховання учнів на традиціях українського народу, відображених у творчості І. С. Нечуя-Левицького. *Ніжинський держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя. Наукові записки*. Ніжин, 1, 114–117.
- Друзь, О. (2008). Компаративний аналіз як засіб осягнення ідейно-художнього змісту драматичного твору. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*, 4, 44–45.
- Єфремов, С. (1995). Історія українського письменства. Київ: Femina. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001435>
- Жулинський, М. Г. (ред.) (2005, 2006). Історія української літератури XIX століття: у 2 кн. Київ: Либідь.
- Зеров, М. (1990). Українське письменство XIX ст. *Зеров М. Твори (Т. 1–2)*. Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці. Київ: Дніпро, 2, 4–235.
- Ісапчук, Ю., Тичініна, А., Сажина, А., Нікоряк, Н., Калинич, К., Рихло, П., Дзик, Р., Іванчук, Г. (2025). Методика викладання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти: навч. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича.
- Іщик, Яна (2025). Вивчення творчості І. Франка у школі в контексті проблеми міжлітературних взаємин. *Scripta manent*. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 103–108.
- Карпенко-Карий, І. (1989). Твори. Київ: Наук. думка.
- Квітка-Основ'яненко, Г. (1982). Повісті та оповідання. Драматичні твори. Київ: Наук. думка.
- Клименко, Ж. В. (2011). Формування компаративістської компетентності учнів у процесі вивчення світової літератури. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*, 6, 12–16.
- Клочек, Г. (2014). Поезія Тараса Шевченка. Сучасна інтерпретація : посібник для вчителя. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Klochek_Hryhorii/Poeziia_Tarasa_Shevchenka_Suchasna_interpretatsiia/

- Коваленко, Л., Бернадська, Н. (2022). Українська література: підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти / 2-ге видання, перероблене. Київ: Опіон. URL: <https://shkola.in.ua/2530-ukrainska-literatura-9-klas-kovalenko-2022.html>
- Коваленко, Л. Т., Бернадська, Н. І. (2018). Українська література (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: УОБЦ «Опіон». URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1165-ukrliteratura-10-klas-kovalenko.html>
- Ковалів, Ю. І. (авт.-уклад.) (2007). Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Київ: ВЦ «Академія».
- Ковпик, С. (2020). Аналіз тексту художнього твору літератури як базис філологічної освіти: навч.-метод. посіб. Кривий Ріг: Криворізький державний педагогічний університет.
- Козлик, І. (2020). Літературознавчий аналіз художнього тексту/твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно.
- Колінько, О. П. (2014). Теоретично-дискурсивні аспекти системного аналізу міжлітературних взаємин. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*, II, 40–45.
- Колошук, Надія (2018). Порівняльне літературознавство: посібник для вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий дім «Кондор».
- Котляревський, І. (1982). Поетичні твори. Драматичні твори. Листи. Київ: Наук. думка.
- Коцюбинська, М. (1965). Література як мистецтво слова. Деякі принципи літературного аналізу художньої мови. Київ: Наукова думка. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kotsiubynska_Mykhailyna/Literatura_iak_mystetstvo_slova_Deiki_pryntsypy_literaturnoho_analizu_khudozhnoi_movy
- Криворучко, О. (2008). Компаративний аналіз як засіб полікультурної компетентності учнів на уроках літератури. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*, 7–8, 67–69.
- Куліш, П. (1994). Твори (Т. 1–2). Київ: Наук. думка.

- Куцевол, О. (2009). Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : навч. посібник. Київ : Освіта України.
- Куцевол, О. М. (2004). Методика уроків компаративного аналізу. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*, 10, 2–4.
- Кшевецький, В. С. (2012). Порівняльне літературознавство: навчально-методичний посіб. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко Д. Г. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1902/Kshevetskyi-V.S.-Porivnialne-literaturoznavstvo.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ласло-Куцюк, М. (1979). Велика традиція: українська класична література в порівняльному висвітленні. Бухарест: Критеріон. URL: <https://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/3537-laslo-kutsyuk-m-velika-traditsiya-ukrayinska-klasichna-literatura-v-porivnyalnomu-visvitleni/>
- Лебідь-Гребенюк, Є. (2019). Щоденники Аполлона Мокрицького і Тараса Шевченка: текст і контекст. *Дивослово*, 5 (746), 39–45.
- Лісовський, А. (упор.) (2002). Взаємозв'язки української і зарубіжної літератури в шкільному курсі : метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. філ. спец. Житомир: ЖЛПУ.
- Лобода, О. (2008). Компаративістика як шлях формування читацької особистості. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*, 11–12, 24–25.
- Микитюк, В. (2014). Іван Франко і методика викладання української літератури: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Микитюк, В. (2011). Практикум з методики викладання української літератури : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка.
- Мирний, Панас (1989). Твори (Т. 1–2). Київ: Наук. думка.
- Мовчан, Р. В., Івасюк, О. М., Кавун, Л. І., Неживий, О. І. (2017). Українська література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9->

klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf

- Мовчан, Р. В., Молочко, С. Р., Дроздовський, Д. І., Коваленко, Л. Т., Фасоля, А. М., Цимбалюк, В. І. (2017). Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи (рівень стандарту). Київ.
- Мурашко, Н. (упоряд.) (2008). Аналіз уроку. Київ: Шкільний світ.
- Наливайко, Д. С., Денисова, Т. Н., Дубініна, О. В. та ін. (2009). Національні варіанти літературної компаративістики. Київ: Видав. дім «Стилос».
- Наливайко, Д. С. (відп. ред.) (2005a). Літературна компаративістика. Вип. І. Київ: ПЦ «Фоліант».
- Наливайко, Д. С. (відп. ред.) (2005b). Літературна компаративістика. Вип. II. Київ: ПЦ «Фоліант».
- Наливайко, Д. С. (відп. ред.) (2008). Літературна компаративістика. Вип. III. Ч. I–II. Київ: ВД «Стилос».
- Наливайко, Д. С. (відп. ред.) (2011). Літературна компаративістика. Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Ч. I–II. Київ: ВД «Стилос».
- Наливайко, Дмитро (заг. ред.) (2009). Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи: антологія. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Наливайко, Д. (2006). Теорія літератури й компаративістика. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Нечуй-Левицький, І. (1985). Твори (Т. 1–2). Київ: Наук. думка.
- Нямцу, А. (2001). Традиція у слов'янських та західноєвропейських літературах (проблеми теорії). Чернівці: Рута.
- Одарченко, П. (1995). Українська література: збірник вибраних статей. Київ: Смолоскип.
- Островерхова, Н. (2003). Аналіз уроку: концепції, методики, технології. Київ: ІНК ОС.

- Папуша, І. (2002). До методології літературознавчої компаративістики. *Слово і час*, 3, 58–67.
- Папуша, І. (відпов. за випуск) (2007). Теорія літератури. Компаративістика. Україністика: збірник наукових праць з нагоди сімдесятиріччя доктора філологічних наук, професора, академіка Академії вищої школи України Романа Гром'яка. *Studia methodologica*. Вип. 19. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Studia_methodologica/N19.pdf
- Пасічник, Є. (2000). Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. Київ : Ленвіт.
- Пахаренко, В. (2007). Шкільне шевченкознавство: навч. посіб. Черкаси : Брама-Україна.
- Петраш, О. (2010). Іван Франко в школі. Коментарі та зауваги до шкільної програми. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: матеріали Міжнародного конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження І. Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.)*. Львів, 2, 977–985.
- Поліщук, Л. Б. (2022). Компаративний аналіз біблійних образів, мотивів, сюжетів у творах зарубіжних та українських авторів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 33(72), 1(3), 95–99.
- Середюк, Г. (2007). Позакласна робота з української мови та літератури. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Сиваченко, Г. М. (ред.) (2020). Методології сучасної літературної компаративістики: зб. наук. праць. Київ.
- Ситченко, А. Л. (упор.) (2008). Методика викладання літератури: термінологічний словник. Київ: Видавничий Дім «ІнЮре».
- Ситченко, А. (2011). Методика навчання української літератури в загальноосвітній школі: навч. посіб. для студентів-філологів. Київ: Ленвіт.

- Ситченко, А. Л. (2004). Навчально-технологічна концепція літературного аналізу: монографія. Київ: Ленвіт.
- Скорина, Л. (2013). Аналіз художнього твору: навч. посіб. для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Скрипник, М. (2020). Шкільний урок ХХІ ст.: типи, проєкти, аналіз: нотатник педагога. Київ: ЦПО.
- Слоньовська, О. В., Мафтин, Н. В., Вівчарик, Н. М., Курінна, Н. С., Шевчук, Л. Т. (2022). Українська література 9 клас: підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД. URL: <https://shkola.in.ua/2531-ukrainska-literatura-9-klas-slonovska-2022.html>
- Слоньовська, О. В., Мафтин, Н. В., Вівчарик, Н. М. (2018). Українська література (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1229-ukrainska-literatura-10-klas-slonovska.html>
- Слоньовська, О. (2019). Методика викладання української літератури: методич. рекомендації. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.
- Степанишин, Б. І. (1995). Викладання української літератури в школі. Київ: РВЦ «Проза».
- Степанишин, Б. (2003). Стратегія і тактика в літературній освіті учнів: роздуми старого методиста-словесника, або Від «альфи» до «омеги» у викладанні рідного письменства в школі. Київ: Веселка; Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Сулима, В. (1998). Біблія і українська література: навч. посіб. Київ: Освіта.
- Тіхоненко, С. (2014). Сучасний урок літератури як шлях пізнання феномену художнього твору. Кіровоград : КОІППО імені Василя Сухомлинського.
- Токмань, Г. (2019). Методика навчання української і зарубіжної літератури: самостійна робота студента: навч.-метод. посіб. Київ: Міленіум.

- Токмань, Г. (2012). Методика навчання української літератури в середній школі: підручник. Київ: Академія.
- Токмань, Г. (2002). Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. Київ: Міленіум.
- Уліцька, Д. (упор., наук. ред.). (2006). Література. Теорія. Методологія / пер. з польськ. С. Яковенка. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія».
- Усатий, А. В. (2012). Закономірності процесу сприймання літературних творів старшокласниками. *Українська література в загальноосвітній школі*, 3, 16–22.
- Фасоля, А. М., Яценко, Т. О., Уліщенко, В. В., Бійчук, Г. Л., Тименко, В. М. (2018). Українська література. Рівень стандарту: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: Педагогічна думка. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1230-ukr-literatura-10-klas-fasolya.html>
- Франко, І. Зібрання творів (Т. 1–50). Київ: Наукова думка, 1976–1986.
- Харлан, О. (2018). Порівняльне літературознавство: навч. посіб. Бердянськ: БДПУ.
- Царлова, І. (2009). Урок літератури і формування критичного мислення. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*, 10, 16–18.
- Чижевський, Д. (1994). Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Тернопіль: Феміна.
- Чик, Д. (2021). Майстер і весталка: типологія образу фатальної жінки у повісті «Художник» Т. Шевченка та романі «The newcomes» В. М. Текерея. *Дивослово*, 9–10 (774–775), 53–59.
- Чик, Д. (2017). Longo sed proximus intervallo: жанрові системи української та англійської прози кінця XVIII – середини XIX ст. Хмельницький: Цюпак.
- Шалагінов, Б. (2011). Літературна компаративістика в школі: можливості й труднощі. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*, 6, 2–5.
- Шевченко, Тарас (2023). Зібрання творів (Т. 1–6). Київ. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev1.htm>

- Шторлін, В. (2004). Інтерактивні методи в діалозі культур. *Українська мова та література*, 5, 39–43.
- Яценко, М. (ред.) (1987). *Українські поети-романтики*. Київ: Наук. думка.
- Яценко, Таміла (2016). Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XX – початок XXI століття): монографія. Київ: Педагогічна думка.